

HET BRUGSE MARTYROLOGIUM

(12 October 1527 - 7 Augustus 1573)

door

Dr. A. L. E. VERHEYDEN

Met een woord vooraf van

Dr. F. L. Ganshof, Professor aan de Rijksuniversiteit te Gent

UITGAVE „WILCO" BRUSSEL
1944

STICHTING GIHONBRON
MIDDELBURG
2008

Woord vooraf

Het ontstaan en de vroege ontwikkeling van de Hervorming in de Zuid-Nederlandse gewesten is nog op zeer onvoldoende wijze gekend. Er werd en er wordt verdienstelijk werk op dit gebied gepresteerd. Niettemin volstaat het de jongste synthetische werken over onze zestiende eeuw te lezen om vast te stellen dat de geschiedenis van de religieuze stromingen, van de kerkelijke instellingen en van de feiten die met bedoelde stromingen en instellingen verband houden, veel minder gevorderd is dan de geschiedenis van de politieke en militaire gebeurtenissen.

Het is dan ook met een oprechte vreugde dat we sedert jaren de wetenschappelijke bedrijvigheid van Verheyden mochten volgen. Met een taaie wilskracht, zonder zich ooit te laten ontmoedigen, heeft hij over een van de voornaamste en wellicht over de *minst gekende Protestantse groepering* in onze gewesten opzoekingen ondernomen: nl. over de Doopsgezinden, soms ook Anabaptisten of Mennisten genoemd. Reeds is, van zijn hand, over dit thema meer dan een geleerde bijdrage verschenen.

Deze opzoekingen hebben Dr. Verheyden er toe geleid zich op de studie van het vraagstuk der Protestantse terechtgestelden in ons land, toe te leggen: een onderwerp dat eertijds door Ferd. van der Haeghen, T. J. J. Arnold en R. van de Berghe, later door de heer I. Meyhoffer, heden professor te Lausanne, is behandeld geworden. Dank zij een bijzonder grondig archiefonderzoek, is Dr. Verheyden er in geslaagd gegevens te verzamelen die veel omvangrijker zijn dan deze, die wij aan zijn voorgangers verschuldigd waren; hoe degelijk ook hun prestaties, en in het bijzonder deze van de heer Meyhoffer, mogen geweest zijn. De bijeengebrachte bouwstoffen heeft Dr. Verheyden, in een geest van strenge wetenschappelijke kritiek, tot een geheel weten te verwerken.

Heden wordt ons de lijst voorgelegd van de zeventig Brugse Protestantse martelaren, die het Dr. Verheyden gelukt is tussen de jaren 1527 en 1573 te identificeren. Over elk van hen krijgen wij een aantekening die dikwijls zeer belangwekkende bijzonderheden bevat over Hervorming en Hervormden hier te lande: de verschillende kerken en gemeenten waartoe de terechtgestelden behoorden, de betrekkingen van de gemeenten onder elkaar, haar verspreiding, de sociale milieu's waaruit haar leden afkomstig waren, enz. De door schrijver verzamelde documentatie heeft het hem daarenboven mogelijk gemaakt, in een inleiding tot zijn kritische lijst, een korte historische schets te geven van de vorming, de ontwikkeling en de uitroeiing van het Protestantisme te Brugge, in de XVIe eeuw.

Na Brugge is Gent behandeld geworden. De lijst van de Gentse martelaren is reeds in druk; zij zal in de bekende reeks „Werken uitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren van de Rijksuniversiteit te Gent" verschijnen.

Vervolgens komen andere steden aan de beurt. Aldus zal Dr. Verheyden een vaste basis gelegd hebben voor de verdere studie van een verleden waarop wij, als Belgen en als Protestanten, het recht hebben fier te zijn. Wij twijfelen er overigens niet aan dat ook de kennis van andere, dan de tot nog toe behandelde aspecten van de geschiedenis der Hervorming hier te lande, in de toekomst door Dr. Verheyden, steeds met hetzelfde succes, vooruit zal geholpen worden.

Gent, 30 April 1944.

F. L. GANSHOF.

Het Brugse Martyrologium

INLEIDING

Alhoewel de historiografie der Hervorming in Vlaanderen tot hiertoe fragmentarisch is gebleven, toch wordt ieder kerkhistoricus getroffen door de snelle evolutie der Reformatorische ideologie in deze provinciën.

Nauwelijks hadden Luther, Melchior Hofmann, Menno Simons of Calvijn in hun respectieve invloedssferen de stem verheven of daar echode doorheen de Vlaamse gewesten de nieuwe geloofsleer met volle klanken.

Niet minder valt het op dat de eerste verspreiding plaats greep in deze of gene grootstad: aldus werd Antwerpen door Augustijner monniken voor het Lutheranisme (1), Gent (alsook Brugge) door Mahieu Waghens voor het Anabaptisme (2) en Doornik door Pieter Brully voor het Calvinisme (3) gewonnen. In de schaduw dezer dichtbevolkte centra wordt de verlossende boodschap gebracht aan een burgerij, die, intellectueel gevorderd maar economisch ontredderd, steeds minder geneigd was gehoor te verlenen aan de wenken van een al te zeer aan zijn taak tekortschietende clerus.

De drang om zich los te werken van een decadente Kerk en een herboren zuiver godsdienstig leven te kennen bezielde ook menigeen in Vlaanderen sedert de Middeleeuwen (4).

Wij houden dan ook de mening van zekere kerkgeschiedenis-

(1) I. C. Schultz Jacobi, De toestand van Antwerpen na de invoering der Hervorming. In N. C. Kist en H. J. Royaards, *Archief voor kerkgeschiedenis*, dl. W, blz. 115-175.

(2) Onze studie over „De Doopsgezinden te Gent (1530-1630)”. In het *Bulletijn der Maatschappij voor Oudheidkunde en Geschiedenis* (1943), blz. 99 en vv.

(3) Ch. Pallard, *Le procès de Pierre Brully, successeur de Calvin (1544-1545)*.

(4) P. Frédéricq, *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicus*, dl. I, blz. 299, 361, 363, 364, 397, 444, 446, 458, 500, 501; dl. II, blz. 97, 99, 101:102, 106, 111, 112, 114, 226, 267; dl. III, blz. 3, 13-14, 19, 76-78, 141-143.

Blz. 7

vers voor uiterst voorbarig als deze de onderscheiden confessies zonder uitzondering voorstellen als loutere importproducten op Zuid-Nederlandse bodem (5).

Dat dergelijke opinies nog immer uitgesproken kunnen worden, is voorzeker te wijten aan het feit dat de studie van de Hervorming nog grotendeels braak ligt. Zoo is er niemand die het zou aandurven de bloei van het Lutheranisme en het Mennisme in twijfel te trekken: maar waar blijven de eigenlijke monografieën dienaangaande voor onze Vlaamse steden? Wanneer wij thans de bibliografische horizont opnemen van de geschiedschrijving der Hervorming voor Zuid-Nederland, wordt ons oog onmiddellijk getroffen door de menigvuldige werken die het politiek gekleurde Calvinisme behandelen: de voorliefde voor de historiografie dezer laatste confessie voert evenwel immer in de periode na 1550.

Brugge illustreert deze vaststelling ten volle, daar tot hiertoe geen enkel werk over het Vroeg-Protestantisme in de West-Vlaamse hoofdstad in het licht gezonden werd (6).

Trouwens, de bestudering van de Reformatie gedurende de tweede helft der XVIe eeuw is evenmin bevredigend te noemen: noch de prestatie van H. Q. Janssen (7), noch de publicaties van A. C. de Schrevel (8) en E. J. Strubbe (9) stellen ons in de gelegenheid het probleem als afgewerkt te beschouwen.

Daar waar eerstgenoemde de lezers slechts fragmentwerk aanbood deels wegens een te beperkt gebruik van bereikbare archivalische bronnen, deels ten gevolge van het onmogelijk te

(5) We veroorloven ons de lezer te verwijzen naar onze recensies over D' Fl. Prims' werken (Revue beige d'histoire et de philologie, aflevering: Augustus 1943).

(6) Van onze hand verscheen in het: „Bulletin de la Société d'histoire du Protestantisme Beige (October 1943): „Enkele gegevens omtrent de Reformatie te Brugge”.

(7) H. Q. Janssen, Kerkhervorming in Brugge, 2 dl., in 8°. Arnhem. 1868.

(8) A. C. de Schrevel, Troubles religieux du XVIe siècle en quartier de Bruges (1566-1589). Brugge (1894), in 8°. In S. E. B., 5e serie, dl. V. Van denzelfden auteur consultere men verder: Rocucl de documents relatifs aux troubles religieux en Flandre (1377-1584). In S. E. B., Mélanges, dl. VIII (1921, in 8°).

(9) E. J. Strubbe, Verval van het protestantisme te Brugge na 1584. In: S. E. B., jg. 1924, blz. 13-17.

Blz. 8

rechtaardige fanatisme van bepaalde archivariissen (10), hebben de twee Brugse historici vooral hun aandacht gewijd aan de periode na 1550, aldus de oorsprong van het Reformatorisch denken volledig in het duister latend.

Wie nochtans de voorhanden zijnde documenten (11) ter inzage neemt, voelt de slagader van het Hervormingsleven in deze stad geweldig kloppen en dit sedert het eerste kwart der XVIe eeuw.

Zonder de minste onderbreking is een belangrijk deel der Brugse bevolking van dan af in de verbitterde cultuurstrijd gegaan: iedere confessie verkreeg er een legio overtuigende verdedigers, die nimmer terugschrokken om ter wille van de beleden leer eventueel de verschrikking van een gewelddadige dood te trotseren.

Vanaf 1520 werden Lutherse geschriften (zelfs reproducties van Luthers portret) bij honderden onder de poorters verspreid, die allesbehalve passief bleven tegenover de opkomst der nieuwe ideologie.

De levendigste getuigenis voor de grote bijval van het Lutheranisme vinden we nog in de briefwisseling van de pauselijke legaat Hieronymus Aleander. Uit zijn brieven van 23 en 26 augustus 1521 blijkt, dat hij, na grondig onderzoek in verscheidene middens, tot het besluit was gekomen, dat, ondanks een doortastend ingrijpen in de loop der vermelde maand, Luthers leer nog altijd vurige volgelingen telde: met een bezwaard hart verliet hij het milieu der Brugse Kartuizers en Benedictijnen, alwaar de nieuwe confessie sterk was ingeworteld (12).

(10) Dit is heel in het bijzonder voor zijn onderzoek te Brugge het geval geweest. „Hoezeer”, schrijft H. Q. Janssen in 1856, „doet het mij leed, dat andere bronnen voor mij gesloten waren of verloren. Zó behelzen ongetwijfeld de stedelijke archieven van Brugge een tal der wetenswaardigste bijzonderheden. Hoe gaarne zou ik ze met vorsend oog doorzoeken ” (H. Q. Jansen aw.; dl. I, blz. VI).

(11) Een achttal jaren geleden deelde de heer Stadsarchivaris Parmentier ons zijn voornemen mee om binnen afzienbare tijd een reeks teksten uit te geven over het Vroeg-Protestantisme te Brugge.

Zijn publicatie zal voorzeker door ieder kerkhistoricus met vreugde begroet worden.

(12) P. Frédéricq, a. w., dl. V, blz. 407-408.

9

Wel zal H. Aleander amper een week later (2 September 1521) beweren dat de Lutheranen de zaak der leerverspreiding hadden opgegeven en er geen enkel geschrift

van de Duitse Hervormer in de stad meer te vinden is (13), maar de pauselijke afgevaardigde heeft hier — bewust of onbewust -- zijn wens voor zekerheid doorgegeven. Immers, kort na zijn vertrek, most de stedelijke overheid ingrijpen tegenover een geestelijke van Oudenaarde, daar deze schuldig bevonden werd van een Lutherse propaganda te voeren in de stad (14).

Bij dezelfde gelegenheid ontdekte de overheid een grote veelheid Lutherse werken, die niet lang daarna in het openbaar verbrand werden: aldus kreeg het Wormser edict van 8 Mei 1521 tegen Luther en zijn geschriften (15) te Brugge zijn eerste toepassing.

Gedurende de eerste helft der XVI eeuw zullen de Lutherse kringen alhier van een opvallende vitaliteit getuigen, die wij voor dezelfde periode in geen enkel andere Vlaamse stad tot hiertoe mochten bespeuren. De snel op elkander volgende plakkatens (16) hebben geenszins het propageren van de nieuwe leer kunnen verhinderen; integendeel, vanaf 1527 is het Lutheranisme er stevig vertegenwoordigd door een sterk gevestigde — waarschijnlijk reeds georganiseerde — gemeente.

In de schoot van dezen eerste Lutherse kring bevonden zich tal van vreemdelingen, die, zonder daarom van baanbrekende betekenis te zijn, heel wat bijdroegen tot het verspreiden der leer (17). De leiding dezer Lutheranen der eerste ure werd waargenomen door de Bruggeling *Hector van Dommele*, tevens een zeer ijverig verspreider van Luthers werken: hij werd

(13) P. Frédéricq, a. w., dl. V, blz. 409-411.

(14) R. B., C. C., nr 13.783, a° 1521-1522, f° 6-6v° Cfr. P. Frédéricq, o. vr., dl. IV, blz. 134.

(15) O. P. B., dl. II, blz. 73-83.

(16)). P. B., dl. II, blz. 70-71, 171-173, 402-405; dl. III, blz. 67-71, 25-2, 452-455, 477-478; dl. IV, blz. 79-75, 224-229, 232-233, 343-344; dl. V, blz. 527-531; dl. VI, blz. 55-76.

(17) Volgende vreemdelingen werden wegens Lutheranisme gerechtelijk vervolgd: Adriaan van der Ven (geboren te 's Hertogenbosch) Jacob Lambrechtszone (geboren te Schoonhoven), Lancelot Louchier (geboren te Rijsel), Ysebrant Willem Diericxzuene (geboren te Utrecht) en Graciaen Gaignie. Hun namen vindt men vermeld in: A. (stad) B., V. B., a° 1490 -1537, f° 196-199, 200 en in: R. B., C. C., nr. 13.784, a° 1527-1528, f° 7.

Blz. 10

de eerste Protestantse martelaar die om des geloofs wille de brandstapel te Brugge beklom op 12 October 1527 (18).

Naast deze leidersfiguur speelde verder nog een ander poorter, Maertin de Smet, een gewichtige rol in het toenmalig gemeentelven door zijn Vlaamse uitgave van het Nieuwe Testament (19).

Door de nauwgezette naleving der keizerlijke plakkatens heeft de magistraat niet zelden onwillekeurig medegewerkt aan de bekendmaking van Luther in de stad! Wanneer Graciaen Gaignie in hét bezit gevonden wordt van een reproductie van Luther's portret, volgt hierop een uiterst eigenaardige uitspraak van wege het stadsbestuur Gaignie zal, vooraleer het graafschap als banneling voor drie jaren te verlaten, een door de Magistraat vastgestelde tijd op het schavot vertoeven met... een overgroot portret van Luther vóór de borst gehangen (20).

Op 27 November 1529 zullen de Brugse schepenen overgaan tot het publiek verbranden van kettersche boeken, waarop zij ten huize van Rees de Pours, Andries le Roy en Claeys Spuers beslag hebben gelegd (21).

Een identische maatregel werd genomen m. et de literatuur die Anthuenis van der Cloet toebehoorde: laatstgenoemde had die Lutherse geschriften persoonlijk ontvangen van Hector van Dommele en ze sedert dien niet ongebruikt gelaten (22).

Bovendien moesten van 1531 tot 1553 niet minder dan zeven Lutheranen — nergens in het Vlaamse graafschap hebben de discipelen van de Duitse Hervormer meer slachtoffers gelaten dan hier — hun overtuiging met de dood bekopen, terwijl er nog twee anderen vóór de magistraat gedaagd werden en zware straffen opliepen (23).

(18) A. (stad) B., V. B., a° 1490-1537, f° 196v°-198, R.B. C.C., (a° 1527-1528, fo7 v°, 8. P. Fredericg, a. w., dl. V, blz. 355.

(19) A. (stad) B., V. B., a-2°1490-1537, f° 198-198v°.

(20) Ibidem, f° 200-200v°.

(21) Ibidem, (fo211-212. R. B., C. C., nr. 13.784, a° 1529-1530, f° 16; nr. 13.784, c°1530-1531, f° 15.

(22) A. (stad) B., V. B., a° 1490.1537, f° 226v°. R. B., C. C., nr. 14.784, a° 1530-1531, f° 15.

(23) Voor de terechtstellingen consultere de lezer inde martelaarslijst de nr. 2, 3, 11, 12, 14 en 19).

Moesten in het openbaar vergiffenis afsmeaken Pieter van Huele op 9 Augustus 1553 (A. (stad) B., V. B., f° 260v°-261v°) en Erasmus van der Eecke op 28 November 1553 (Ibidem, f° 262v°-264).

Blz. 11

Met de steeds toenemende uitbreiding der Lutherse gemeente groeide bij vele geloofsgenoten vanzelfsprekend de geest van verzet tegenover de kerkelijke en stedelijke overheden: de zware repressiemaatregelen van de magistraat, de ongenadige onderdrukkingsmentaliteit der kerkelijke vertegenwoordigers en het gevaarlijk fanatisme der katholieke bevolking moesten fataal een sterke zucht naar een weinig irenische reactie in het leven roepen van wege de van hun waarde bewuster geworden Lutheranen.

Hun verlangen om hoe ook betere cultusmogelijkheden te veroveren werd daarenboven nog gevoed door de verhalen van Brugse reizigers, die streken bezocht hadden waar de contra-Reformatorische actie niet zoo scherp doorgedreven (Duitsland!) werd en zich zoodanig getroffen voelden door de aldaar heersende vrijheid, dat ze na hun terugkeer in de stad niet zelden verslag uitbrachten over hun bevindingen in het buitenland.

Ook de gesprekken tussen Duitse kooplieden en Brugse poorters behandelden bij gelegenheid hetzelfde onderwerp. In 1544 vertelde Dierik van Eeno aan wie het hoeren wou: „Ic hebbe een duitsche ghesproken; tes vele beter leven in duitschlant dan hier, tvolc es daer vele uprechtere, men loopt er niet te wette ghelyc hier, zij leven broederlicker, die bet heeft deelt de anderen mede. Indien ic gheen kynderen hadde, ic ware langhe derwaert" (24).

Uit deze opstandige stemming zijn verklaringen ontstaan als die van de Lutheraan Roelant van Nieuburch, die, volgens de Bruggeling Moenen, op 4 Maart 1544 verklaarde: „dat hy de graeu broers hordde ghezien ghaen in de processie de welke ghyngghen ghelyc slupers met thoof 't up de schoere ghelyc of zylieden niet een en wyten, hoe wel nochtans dat de snootste putiers van der stede waren; tware betere dat men se uut joughe ghelyc men dede als zy buten de poorte wuenden ende dat men hemlieden al name dat zij hadden ende 't vier in tcloostere stake (25).

(24) A. (stad) B., Informatien. a° 1542-1547, f° 115 (21 Maart 1545).

(25) Ibidem, f° 76v°.

Deze feiten — sommige weliswaar bijzonder revolutionair getint — pleiten alle voor een levendige activiteit der Brugse volgelingen van Maarten Luther.

Deze vaststelling verstevigde onze overtuiging dat J. W. Pont's bewering op zijn minst als voorbarig dient beschouwd, wanneer deze kerkhistoricus verklaart dat er in onze gewesten vóór 1546 „geen ware geestverwanten van Luther" te bespeuren vallen (26). Zeker is het ons onmogelijk de Noord-Nederlandse historicus te volgen in zijn synthese van het Lutheranisme in onze provinciën, waar hij, over Brugge sprekend, zich als volgt uitdrukt: „Brugge met zijn vele Erasmianen, die doortrokken waren van de „Cassandersche lazerije", moge reeds in 1545 een gemeente binnen hare muren hebben zien ontstaan, zowel Wouter Deleen als Carolus Regius, Peter Gabriël als Johannes Hove uit Bergen op Zoom waren Sacramentisten" (27).

Dat vermelde personages volkomen buiten de Lutherse geloofsleer geëvolueerd hebben, kan geenszins betwist worden: maar tegenover deze niet-Lutheranen staan andere voorbeelden, waarvan we hierboven reeds gewaagden.

Het geslacht van Hector van Dommele, Maertin de Smet, Anthuenis van der Cloet heeft, trots alle gevaren, niet alleen de leer van de Duitse Hervormer hardnekkig verdedigd, maar tevens de figuur van Luther zelf zeer hoog gehouden.

Erasmus van der Eecke zette de kroon op deze Lutherse traditie te Brugge door een apologie van de over-Rijnse Reformator uit te geven, waarvan hij zelf de vijfhonderd exemplaren aan de man bracht.

De opvatting van J. W. Pont betreffende het Brugse Lutheranisme in de eerste helft der XVIe eeuw werd reeds ettelijke jaren vroeger verkondigd door H. Q. Janssen, alhoewel dezes overtuiging alleen maar te danken was aan het feit dat hij te weinig aan archivalisch onderzoek had gedaan (28).

(26) J. W. Pont, De Lutherse kerken in Nederland, dl. I, blz. 69.

(27) J. W. Pont, Geschiedenis van het Lutheranisme in de Nederlanden tot 1618. blz. 252-253.

(28) N. Q. Janssen verklaart in zijn Kerkhervorming in Brugge (dl. I, blz. VI) het volgende: „Ware mij van 't aanzien eener Lutherse gemeente te Brugge iets gebleken, ofschoon ook broeder Cornelis, van de Lutheranen dier stad melding maakt, ik had het evenmin verzwegen".

13

Dezelfde auteur verzweg trouwens het bestaan der Doopsgezinde confessie om een identische reden, alhoewel hier de voorbeelden voor het grijpen liggen om het tegenovergestelde te bewijzen.

Over de oorsprong dezer confessie in de West-Vlaamse hoofdstad hangt nog immer een zwaar mysterie.

De bewogen groei-jaren van het Zwitserse en Zuid-Duitse Anabaptisme zijn voorzeker niet onopgemerkt voorbijgegaan aan dé aandacht van de heterogene bevolking dezer wereldstad: de persecutie in vermelde gebieden moet voorzeker als sensationeel bericht uit het bij uitstek Hervormingsgezinde Duitsland de weetgierige Bruggelingen geboeid hebben, in afwachting dat sommigen onder hen zich de nieuwe geloofsleer zullen eigen maken.

Anderdeels is het niet uitgesloten dat onder de Anabaptisten die door de veroordeling van hun leer op de Rijksdag te Beiers in 1529 hun geboortestreek verlaten moesten, verscheidenen zich aangetrokken voelden door het alomvattende internationale Brugge. Het is zelfs onwaarschijnlijk dat voor Zuid-Nederland uitsluitend het Luikse (29) in aanmerking zou gekomen zijn om de geëmigeerde herdopers op te vangen.

O.i. was de Doperse confessie zooniet algemeen verspreid, dan toch zeer bekend geraakt onder de Brugse bevolking vanaf 1530; geen wonder bijgevolg dat in 1534 de onomstotelijke bewijzen teruggevonden worden van een uiterst bedrijvigen Doopsgezinden kring, vrucht ener volgehouden, niets ontziende actie van stoutmoedige Anabaptistische baanbrekers.

Deze eerste gemeente is de Melchiorietische geest in zijn edelste interpretatie getrouw gebleven; daar waar Noord-Nederland de in essentie vreedzame leer van Melchior Hofmann in de meeste steden een revolutionaire verbastering doormaakte ten gevolge van de zuiver aardse doeleinden van Jan Matthijs van Haarlem, Jan Beukels van Leiden en Jan van Geelen, mocht het ons tot hiertoe uit geen enkel document blijken, dat er ook maar één Bruggeling heeft medegewerkt aan de opbouw van het 'Nieuwe Jeruzalem', dat volgens de voornoemde herdoperse

(29) P. Frédéricq, Travaux pratiques, Sur le fait d'hénisie au Pcrys de Liège, eerste aflevering, blz. 39-90.

14

leiders reeds hier op aarde al de uitverkoren verenigen zou in afwachting van de nakende dag van het einde dezer wereld. Jan van Geelen heeft aldus op zijn propagandatocht in het voorjaar van 1534 doorheen Zuid-Nederland ook te Brugge geen sporen nagelaten (30).

Evenzeer valt te betwijfelen dat in ditzelfde jaar de priesteravonturier Pieter van Gelder onder de Brugse Melchiorieten liefhebbers zal gevonden hebben voor zijn Munsterse munt, die de Kortrijkse magistraat (vermelde herdoper werd inderdaad in deze ZuidVlaamse stad gevat) aldus beschreef:

(30) W. J. Kühler, Nederlandse Doopsgezinden in de zestiende eeuw, blz. 157. Uit een brief van de Dusseldorfse magistraat blijkt dat de uitgezonden van Munster (waaronder Jan van Geelen) in hoofdzaak de volgende leerstellingen voorhielden:

„Item fault quilz renunchent leglise et tout ce que lon appeile le service de Dieu.

Item le baptesme et teut ce que lon signe par carncteres comme palmes et eaue bontste.

Item de regarder le grant dieu balaar comme dessus la leste des presbtres.

Item de ne jamais ouyr nesse.

Ite de remédier entierement au monde.

Item de point hanter avec les fardx christiens.

Item de rendre compte le sabmedy de leurs biens et les partir avec leurs freres cristiens.

Item de nestre obeyssant a souverainete quelconque.

Item une fois la sepmaine nommement le sabmedy gisent ilz croixez sur leur ventte et le rebaptiseur leur dist beaucoup de linjurieuses et villaines parolles a prononcer et dire.

Item que Christ nat receu le nature humaine de Maria.

Item que nulluy preschera publicquement avant le temps des payens.

Item que lon fere nouveau marines avec les fidelles et baptisez.

Item que la femme remandera son mary estant fidel.

Item que tous serviteurs et servantes estans francqs ne se marriront aux payens et que lessusdicts serviront nulz payens sinon tent seullement les fidelles.

Item que nul cristiens gouvemera sur les payens.

Item que lous cristiens abandonneront les offices qui ne sent ralsonnables.

Item que aussi ceulx qui tienvent office rasonnable qui nest necessaire osteront les mesus.

Item que nul Cristien jugera avec les fnuik cristiens.

Item que nul Christien recepvera ne donra usure ou rente.

Item que ung chascun cours aura son cours (hierboven staat geschreven: „courant courrera son cours") et chemin et quon n'ayt regard a personne affin que lhuys ne luy soit clos".

(Stadsarchief Antwerpen, Geschiedkundige stukken, afd. V: 7a).
Blz. 15

„daarup ghegraeveert stontd up beede de zyden een grote Cruce, ende an clean zyde in circulo: I.P.E.O.C. ende up donder zyde Q.C.E.B.Q.F.S.E., twelcke betekende: Ite predicate evangelium omni creaturae qui crediderit enim baptisatus que fuerit salvus erit" (31).

Deed hun antirevolutionaire houding vreemd aan voor de massa der niet-katholieken, die de geloofsmutatie gelijkgesteld hadden met een zakelijke lotsverbetering, opgezweept als ze waren door de heersende sociale mistoestanden, voor de ware zoekers naar diepen zielsvrede bracht de nieuwe leerconceptie de betrachte oplossing. Fataal verloor de Lutherse gemeente meerdere leden: tot haar groot leedwezen moest zij het verlies betreuren van één harer steunpilaren nl. de Brugse poorter Jacob de Cellier. Deze laatste trad in 1536 toe tot de Doopsgezinden en ontpopte zich in hun midden weldra tot een prima leerverspreider. Slacht offer van zijn niets ontziende ijver viel hij reeds twee jaar nadien in de handen van de Gentse magistraat, die Jacob de Cellier onmeedogend naar het schavot verwees (32).

De enigen om zich tot in 1538 van de verspreiding der nieuwe geloofsleer te Brugge geen rekenschap te geven, waren de magistraatsleden. De stedelijke overheid bewees hare onwetendheid in deze zaak ter gelegenheid van het verhoor van Cornelis de Clerc, die nochtans voldoende bewijzen leverde dat hij hoegenaamd geen Lutheraan was en dit in het voorjaar 1535.

In zijn beschrijving ener door hem bijgewoonde godsdienstplechtigheid te Lübeck verklaarde hij: „dat men hem/leden een hostie gaf en men seyde: neimt dat in myn ghedenckenesse". Naast zijn uitgesproken goedkeuring voor deze merkwaardige afwijking van de traditionele Avondmaalleer, kwamen zijn Doopsgezinde gevoelens sterker tot uiting bij de volgende verklaring: „dat men (d. i.: men er) daer eer drie doopt dan hier een, vraghende of 't niet alleens en was met wat water".

Spijts al deze klare getuigenissen werd Cornelis de Clerc door

(31) A. (stad) K., Perkamijnen privilegieboek, dl. 1, f° 103.

(32) A. (Staat) B., Informatie Bestek. a° 1532-1538, f° 130.

B. B., Etat et Audience, n° 1191/25: los stuk gedateerd 8 januari 1553 (1554 n. st.).

de magistraat veroordeeld als vertegenwoordiger van het bestreden Lutheranisme (33). Slechts uit de verhoeren van Margriet Inghels, Eva Pieters, Joozyne Schricx, Magdalena de Vos, Cornelye Andries, Laurentie Jans en Adriane Vyncx bleek het de stedelijke overheid in 1538 dat de Doperse gezindheid reeds geruime tijd -- vermoedelijk sedert 1530 -- haar jurisdictie was binnengedrongen (34).

Daar waar het Lutheranisme en het Anabaptisme in de eerste helft der XVIe eeuw een snelle verspreiding onder de Brugse poorters hadden mogen kennen, zal het Calvinisme hier eerder laattijdig zijn bloeiperiode tegemoet treden. Slechts nadat Pierre le Roux en Philibert de la Haye hun gevaarvol pionierswerk niet de dood hadden bekocht in 1553, zal Calvin's leer de kans zien om door te breken (35). De verspreiders der nieuwe confessie konden echter onmiddellijk alle zeilen bijzetten, daar zij hun activiteit ontplooiën mochten in een periode waar de geestelijke overheid steeds meer weerstand ging ondervinden van wege de magistraat, die zich de kerkelijke interventie in zijn eeuwenoude gerechtelijke autonomie maar moeilijk liet

welgevallen, Bijzonder zwaar brak de crisis los ter gelegenheid van het dictatoriaal optreden van Titelman, wanneer deze, in zijn haast om de Reformatorische ideologie te Brugge uit te roeien, weinig aandacht verleende aan de prerogatieven van de magistraat.

De geduchte inquisiteur bezocht de stad in November 1562, daar hij, steunend op binnengekomen berichten, de overtuiging was toegedaan dat meerdere kettters — vooral vreemdelingen — er moesten vertoeven. Een snelle oplossing verlangend, richtte hij zich terstond tot de schepenen, opdat deze hem behulpzaam zijn zouden bij gebeurlijke aanhoudingen.

Hier kwam evenwel de kink in de kabel: de schepenen werden geenszins met enthousiasme vervuld bij het idee een gewillig instrument te zijn in de handen van de kerkelijke afgezant, zelfs al ging het dan om de uitroeiing der ketterij.

(33) A. (Staal) B., *informacle Bouck*, a° 1532-1530, f° 79-80v°. A. (stad) B., V. B., a° 1490-1537, f° 249v°.

(34) A. (stad) B., a° 1537-1555, f° 8vs-12.

(35) A. (stad) B., VI B., a° 1537-1555, f° 254-255, 264-266.

Van Haemstede, *Geschiedenis der Martelaren*, blz. 278.

17

Daarom vroegen ze hem de namen der opgespoorden en wanneer Titelman hierop de gewenste inlichtingen niet verschaffen kon, werd de houding van de magistraat plots buitengewoon gereserveerd. Men zal de inquisiteur de gewenste bijstand verlenen mits dat hij voorafgaandelijk ernstige waarborgen stellen wil, „dattet gheen poorters en zijn" (36).

Deze locale wrijving tussen de lokale kerkelijke en stedelijke gezaghebbers is slechts een schamele weerspiegeling van de bitsige kamp die doorheen gans Vlaanderen wordt uitgestreden door twee grote machten: de inquisitie en de stedelijke autonomie.

Titelman, die zich sterk gerugsteund voelde door Philips II sedert de oprichting der nieuwe bisdommen in 1559 en volgende jaren, wendde inderdaad alle middelen aan om zich overal tot de waren meester op te werken. Onvermijdelijk moest het doorvoeren van een dergelijke politiek tot ernstige conflicten leiden met de magistraten, voor wie het aanvaarden van een dergelijke hegemonie gelijk zou staan met het prijsgeven hunner gerechtelijke zelfstandigheid in zake veroordeling der in fout bevonden poorters.

Wanneer bovendien in 1563 te Antwerpen het geschil opgelost werd in het voordeel der wereldlijke macht, nam het verzet onrustwekkende afmetingen aan in de Vlaamse steden (37). Van nu af leefden de Brugse magistraat en de inquisitoriale overheid op oorlogsvoet, zonder dat één van beiden ook maar enigszins geneigd was een stap te verzetten om het geschil bij te leggen.

De pastoors, door de bisschop hiertoe aangezet, bezochten in het voorjaar 1564 huis na huis „omme te beschivene de communicanten- tot grote verbolgenheid der schepenen. Daar ze geen anderen uitweg vonden om deze actie te keer te gaan, stuurden laatstgenoemden de burgemeester Cornelis Baesdorp, de schepenen Lem en Prynghael, alsook de pensionaris Wyts naar het bisschoppelijk hof om officieel pretest aan te tekenen tegen vermelde handelwijze.

(36) A. (stad) B., *Secreta Resolutien*, 26 November 1562.

(37) Rob. Van Roosbroeck, *Het verzet van Antwerpen tegen zijn bisschop (1562-1563)*. In: *Nederlandse Historiebladen*, jaargang 1938, blz. 99.

18

De afgevaardigden kregen er evenwel tot antwoord dat de maatregel getroffen werd gans overeenkomstig de koninklijke beslissing van 1559 en het aldus hoegenaamd niet opging de genomen schikking ongedaan te maken.

Wel zou de bisschop de zaak aan de Raad voorleggen, terwijl hij in afwachting de pastoors zou bevelen „voor de de ure te blyven stane ende in huis niet te gane”.

Wanneer Cornelis Baesdorp en de andere afgevaardigden hierover op 16 Maart 1564 verslag uitbrachten vóór de schepenbank, lokte de houding der kerkelijke overheid hevig protest uit en werd terstond overgegaan tot het stemmen ener motie, waarbij voor de toekomst de uitdrukkelijke eis werd gesteld dat de pastoors op hun „inspecties- immer zouden vergezeld zijn van magistraatsleden (38).

Geen wonder bijgevolg dat Titelman te Brugge op een bitteren weerstand' stuitte en vergeefs hulp zocht bij het stadsbestuur voor een draconisch beteugelen der ketterij. Op 27 September 1564 beklagde de officiële kettermeester zich bij Philips II dat het opsporen der niet-katholieken hem onmogelijk gemaakt werd door de onbegrijpelijke houding van de magistraat (39).

Dezelfde antipathie voor dit willekeurig optreden der kerkelijke overheid leefde onder de bevolking. Midden Oktober 1564 werden de opgekomen parochianen verrast door een omstandig pamflet dat aan alle kerkdeuren prijkte en waarin men de houding van verschillende clerici (bij name vermeld) ongenadig laakte (40).

Vergeefs hebben de inquisitoriale instanties gepoogd een bres te slaan in de zelfverdediging der stedelijke overheid: het werd een strijd zonder wapengekletter, maar daarom niet minder haatdragend gevoerd.

Terwijl de geestelijkheid aanslag op aanslag pleegde op de

(38) A. C. De Schrevel, *Histoire du Séminaire de Bruges*. dl. I, bis. 695, voetnoot .1. k (stad) B., *Secreto resolutie bouc*. 16 Maart 1569.

(39) Geschard, *Correspondance de Marguerite d'Autriche avec Philippe II*, dl. III, blz. 417. In zijn brief drukt Titelman zich als volgt uit over de Brugse magistraat: „Sustinent cives approhendi non posse, nisi magistratus ex inforinationibus iudicet esse apprehendos, quod inquisitione, nulla ratione convenit”.

(40) A. stad, B., *Varia: Forte Camera*, 1564-1565; 18 October 1569

19

autonomie van het wereldlijk gezag, neutraliseerde de magistraat de schijnbare successen zijner tegenstanders door een volgehouden passief verzet, wanneer het er op aankwam de overgeleverde kettters te vonnissen of de reeds gevelde uitspraken uit te voeren. Er greep aldus van 11 December 1562 tot 11 Maart 1566 geen enkele executie plaats, zonder dat daarom het achterwege blijven der terechtstellingen toegeschreven kon worden aan een numerieke zwakheid der volgelingen van de verschillende Reformatorische confessies.

Voor de Calvinisten hebben de rivaliteit tussen de kerkelijke en stedelijke overheid benut om hun eigen invloed te vergroten.

Toen gedurende het Wonderjaar al de Vlaamse steden schokkende gebeurtenissen beleefden, is Brugge hieraan niet in het minst ontsnapt en werd de locale overheid tot ingrijpen verplicht tegenover een steeds dreigender opzettend Calvinisme. Talrijke vlugschriften hitsten de bevolking op tegen de grotendeels Katholiek gebleven magistraat, terwijl het stadsbestuur meermalen verzocht werd gevangen Protestant

vrij te laten en de Calvinistische eredienst toe te staan (41), zonder dat men hiertegen afdoende maatregelen trof (42): slechts de gevaarlijkste elementen zagen zich ofwel zwaar beboet ofwel uit de stad verwezen (43).

De Katholieke Kerk kreeg tijdelijk een zeker gezag terug nadat Alva het bewind in handen had genomen.

(41) A. C. de Schrevel, *Troubles religieux du XVIe siècle au quater de Bruges, 1566-1568* men herlez hier de Justificatie vande Brugse magistraat.

(42) De gouverneur Egmont verklaarde (10 Augustus 1566) betreffende de verspreiding der Hervorming te Brugge, dat de Calvinisten ten getale van 3 a 4.000 waren, hetgeen z. i. hoegenaamd de hulp der artillerie niet nodig maakte (H. B., *Etat et Audience*, nr. 244/1, nr. 71).

(43) A. C. de Schrevel, a. w.: de hierna volgende namen zal men terugvinden in het Personenregister. Moesten aldus verschijnen vóór de magistraat; Gillis Lemmers, Nicolas Tellier, Jehan Soret, Marcq de Pau, Jehenne en Marie de la Oultre, Iehan de Muenic, Pieter Hazecace, Jan de Peerre, Wolfaert en Jaspas Coedyck, Josse Cuvelier, Gillis Moye, Hans Spaen, Jacques van der Lede, Mathieu de Clercq, Conrad Halewyn, Jan Boucquaert, Maria Ostens, Margriet Knevels, François van Eede, Dominicus Verheil, Louis Struel, Cornelis Gloribus, Margriet de Deyne, Philips Baesdurp, Jan Bandelot, Baltin Danckaert, Claeys Buuse, Cornelis de Neckere en Catherine Arents.
Blz. 20

Gans doordrongen van de Koninklijke politiek voerde de nieuwe landvoogd de bevelen van Philips II in zake de ketterbestrijding naar de letter uit. Zoo vermocht de Inquisiteur dan zijn volle activiteit vrij spel te geven, daar hij thans, gewapend met de krachtige steun van de hertog, niet langer rekening diende te houden met een weerspannige magistraat.

Gelijk overal elders word ook te Brugge Alva's regime de zwaarste beproevingsperiode die de Hervormingsgezinden te doorstaan hadden. Groot was dan ook de opluchting wanneer het officieel nieuws van Alva's abdicatie (29 November 1573) de stad bereikte: na zijn vertrek greep er inderdaad geen enkele executie meer plaats op grond van zuiver dogmatische redenen. Aldus kwam aan Alva de treurige eer toe te Brugge de laatste twee martelaren - de Mennisten Mattheus Keuze en Adriaen van der Zwalm - naar de brandstapel te sturen.

De politieke ontredering, die vervolgens intrad onder de regeringen van Requesens en don Juan, bracht het Calvinisme wederom op het voorplan.

Brugge werd meer en meer een Protestantse stad. Verscheidene vooraanstaande tijdgenoten waren overigens volstrekt die mening toegedaan en niet in het minst de Spaansche Dominicaan Allonso van Sint Emiliaem. Deze aarzelde in 1576 niet om Philips II de volgende beschrijving der stad voor te houden: „ladicte ville (est) totalement inlecté de ladicte peste d'hérésie plus que nulle autre ville de par desa, voire davantaige que la ville de Genève, comme refuge touteffois et receptacle de tous heretycques et mescréans. Si que de mil maisons en icelle ville ne seroit ugne seule pure”.

Zijnerzijds was de Augustijner Lorenzo Villavicencia, doctor in de theologie, reeds vroeger overgegaan tot het opstellen van een bijtend kritisch schrift over het slecht beleid van de toenmalige magistraat, dien hij trouwens als integraal verketterd voorstelde (44).

Op 19 Maart 1578 palmde Ryhove met behulp van Gillis Mostaart, Jan Vleys en Jacob Casembroot de bestaande bestuursorganismen in en stelde te dier gelegenheid de „krijgsraed" in,

(44) A. (stad) B., Varia, a° 1576 (los stuk).

21

die aan de Calvinisten het volledige meesterschap in de stad bezorgde.

Alhoewel de nieuwe leiders alles behalve breed waren voor de andersdenkenden hebben zij nochtans nimmer de hand geslagen aan leden van andere Reformatorische confessies om ze ter dood te brengen. Zoo konden zelfs de door de Calvinisten als uitschot beschouwde Doopsgezinden (45) hun vergaderingen beleggen zonder de vrees te moeten koesteren, bij een eventuele aanhouding de doodstraf op te lopen.

Maar ook nadien, toen de Katholieken hun verloren gezag heroverd hadden, werd de beul niet meer aangesproken voor terechtstellingen van Protestanten.

Noch nadat de prins van Chimay op 28 Maart 1584 de Calvinistische magistraat ter zij had geschoven, noch nadat Alessandro Farnese de daaropvolgende twintigste Mei de stad in handen kreeg, werd beroep gedaan op een bloedige onderdrukkingmethode, alhoewel er dan voldoende aanleiding toe bestond. De Hervormden hadden immers de zaak der Reformatie hoegenaamd niet opgegeven, maar stelden alles in het werk om een gemeenschappelijke actie op touw te zetten met Maurits van Nassau tegen de nieuwe Spaanse overheersing. Dit is dan ook de reden waarom wij met E. J. Strubbe in Joos van Penen en Pieter Broucgsaulx — in 1586 terechtgesteld — geen eigenlijke Protestantse martelaars willen zien, omdat deze niet wegens hun confessie, maar wel om hun mislukte staatsgreep ter dood veroordeeld werden (46).

(45) De opinie der Calvinisten omtrent de Doopsgezinde leer werd te Antwerpen klaar uiteengezet op de Synodale vergadering der gemeenten onder het kruis op 2 Februari 1576: „Les freres assemble s tiennent ei croyent que les Anabaptistes ne croyent point droitement en recu Christ selon la petition de Dieu et s'ils persistent iusque à la fin en leur erreur, sans estre iconvertis de Dieu, qu'ils ne seront point sauve suivant les tesmoignages de la S. Escriture" (Kist en Royaards, Archief voor kerkelijke geschiedenis, dl. XX, blz. 169).

(46) Egiod J. Strubbe, Het verval van het Protestantisme te Brugge na 1584, blz. 10.

Wij nemen hier de voetnoot over, die onderaan vermelde bladzijde staat: "Over deze terechtstelling raadplege men met voorbehoud H. Q. Janssen, De Kerkhervorming te Brugge. dl. II, blz. 73-76. De toedracht der zaak wordt er in een vals licht gesteld, zoals ik hoop op grond der processtukken eerlang te kunnen bewijzen."

22

Tegenover de belijders van het Calvinisme en het Mennisme beperkte de nieuwe Spaanse landvoogd zich te Brugge bij menigvuldige ban uitspraken, nadat hij voordien de niet-Katholieke bevolking gedurende twee jaren de keus had gelaten ofwel tot de Kerk terug te keren ofwel het graafschap te verlaten mits in afwachting al te zien van iedere ketterse activiteit.

Zijn tegemoetkomende houding bleek evenwel geen synoniem van zwakheid te zijn, daar er van Mei 1584 tot begin 1587 meer dan honderd verbanningen wegens geloofsredenen werden uitgesproken (47).

Deze door Spanje's behendigste diplomaat gevolgde methode is bijzonder vruchtafwerpend gebleken, gezien er na 1587 nog slechts zelden diende opgetreden tegen Hervormingsgezinden (48).

Tot slot enkele beknopte statistische beschouwingen ter verduidelijking der hiernavolgende martelaarslijst.

De allerzwaarste straf, nl. het levend begraven, werd slechts tweemaal uitgesproken en dit op 17 en 21 Augustus tegen twee Doopsgezinde vrouwen: Margriet Inghels en Magdalena de Vos.

Het meest toegepaste vonnis, de dood bij verbranding, werd het lot van 43 Doopsgezinden, 5 Calvinisten en 2 Lutheranen.

Wat de onthoofding betreft, deze kwam in aanmerking voor 6 Lutheranen en 3 Calvinisten.

Slechts driemaal gebruikte men de galg als marteldood en dit in 1568 tegen twee Calvinisten en één beeldstormer.

Rekening houdend met de hoogste cijfers nl. die der -

(47) E. J. Strubbe, a. w., blz. 15, voetnoot 5.

Het feit dat Farnese ook hier menigvuldige malen diende op te treden, vernietigt de zienswijze van Ch. Piot, wanneer deze in 1895 onbewimpeld verklaarde dat de Zuid-Nederlandse Hervormden eigenlijk halfslachtigen waren. Onze Vlaamse hervormingsgezinden zouden volgens hem slechts om de aardigheid de Kerk verlaten hebben („des affaires de mode et d'entrein") om nadien — bil de verandering van Regime — massaal wederom Katholiek te worden (Ch. Piot, line tentative de réconciliation en 1585 entre Philipi II et les provinces insurgées. In Bul. Acad, a° 1895, blz. 989).

(48) De uitgesproken vonnissen beperkten zich inderdaad bij verbanning of zware boeten. Blz. 23

47 Doopsgezinde, der 11 Calvinistische en der 8 Lutherse martelaars, kunnen wij betreffende de toegepaste straffen alleen vaststellen dat het gewone vonnis voor de Mennisten de brandstapel, voor de Lutheranen het schavot, voor de Calvinisten ofwel de verbranding ofwel de onthoofding was, zonder daarin op dit ogenblik maar enige regelmaat te zien.

Wel zien we deze vaststelling nog versterkt door de gegevens uit de martelaarslijsten voor Kortrijk en Doornik, door J. Meyhoffer — spijtig genoeg zeer onnauwkeurig - uitgegeven (49), vermits in beide steden al de gevatte Doopsgezinden zonder een enkele uitzondering verbrand worden (di. 21 in de eerst-, 6 in de laatst- geciteerde plaats) (50).

Vooraleer echter tot definitieve gevolgtrekkingen over te gaan, zullen we ons tot nader onderzoek verplichten in de andere Zuid- Nederlandse steden!

Wat hier evenwel niet meer dient bewezen en dus door de huidige lijst slechts wordt bekrachtigd is het feit van het over-

(49) Meyhoffer, Te Martyrologe protestant des Pays-Bas (1523.1597), blz. 148-152, 154-159.

Ook te Gent stelden we vast dat de marteldood bij verbranding het meest werd toegepast op de Mennisten, de onthoofding op de Calvinisten. (De uitgave van het Gentse Martyrologium wordt eerlang verzekerd door de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren der Gentse Universiteit).

(50) Evenals overal elders heeft dus ook de Brugse overheid de Doopsgezinden immer voor de sociaal gevaarlijken gehouden, alhoewel de revolutionaire herdopers hier nooit vertoefden als richtinggevende stroming. De magistraat, die bij ieder verhoor van een Doopsgezinde mocht vaststellen dat de aangehoudene zich geenszins interesseerde voor de sociale of politieke problemen, maar slechts de innige godsdienstige beleving betrachtte, heeft in het Munster-avontuur de aanleiding gevonden om tegenover de bij uitstek gehate Mennisten immer de zwaarste straffen te treffen, volledig naar de geest waarin de onverbiddelijke

elementen werden opgesteld.

Cornelis Pieterszoon Hooft, lid der Amsterdamse regering schetste reeds in 1611 deze toestand bijzonder waarheidsgetrouw in de volgende bewoording: „Ick meene (dyet weten mocht) ende so veel mijn memorie gedoocht, dat onder de genen dye voor de troublen, *so hyer ter stede els in andere plaatsen van Hollandt ende Vrieslandt, om 't gelove zyn omgebracht, wel thyen Doopsgezinde tegen één Gereformeerde* zijn geweest ende dat onder pretext van de seditien, lange te voorn so tot Munster als hyor ende elders aangerecht, nyettegenstoande dat men wel wist, dattet heel ander lyden waren" (Hooit's memorien en adviesen, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Utrecht, a° 1871, blz. 21).

24

grote aandeel dat de Mennisten genomen hebben in het aantal Zuid-Nederlandse slachtoffers der Reformatie.

Van de 70 Brugse martelaars leverden zij er 47 (of 67 % van het algemeen totaal) (51) tegen 8 Lutheranen (of 11 %) (52) en 11 Calvinisten (of 15 %) (53).

Verder werden er twee kettters (wij gaven deze martelaars de algemene benaming „ketter" bij gebrek aan duidelijke gegevens omtrent de eigenlijk beleden leer) en twee beeldstormers terechtgesteld.

Deze enkele overzichtelijke getallen verplichten al wie geboeid wordt door de Kerkgeschiedenis der XVI° eeuw zich niet langer te vergenoegen met de gegevens uit de in vorige eeuwen gepubliceerde martelaarsboeken, die de namen van amper een twintigtal slachtoffers der Hervorming te Brugge bekend maakten. F. Vander Haegen, Th. I. J. Arnold en R. Vanden Berghe hebben de gegevens dier martyrologia benut om hun bekende lijst der Protestantse slachtoffers op te stellen (54): deze en andere literaire bronnen lieten de vermelde auteurs evenwel niet toe een waarheidsgetrouwer aantal van martelaars te geven.

Wat de West-Vlaamse hoofdstad betreft, gebruikten de opstellers als voornaamste bronnen ofwel van Haemstede's publicatie (55) ofwel Van Braght's werk (56).

(51) Niet alleen leverden Menno's volgelingen het hoogste martelaarscijfer in 1561 en 1568 (respectievelijk twaalf en elf Doopsgezinden werden er toen terechtgesteld), maar bovendien zullen zij na 1569 de enigen zijn om als martelaars de zaak der Hervorming te verdedigen.

(52) Na in 1553 nog één harer leden geofferd te hebben, hield de Lutherse gemeente op nog langer een beslissende rol te vervullen, aldus oen zaak opgevend die ze met zooveel toewijding vóór 1550 had verdedigd.

(53) De opkomstlaren (1552-1557) uitgezonderd, tijdens welke zes Calvinisten hun overtuiging met de dood bekochten, heeft deze leer verder geen zware moeilijkheden te bekampen gehad. Bovendien verhinderde de ruime sympathie, waarmede zij ontvangen werd door de bevolking, in grote mate de door de overheid gewenste reactionnaire maatregelen.

(54) F. Vander Haegen, Th. I. J. Arnold en R. Vanden Berghe, Bibliographie des martyrologes protestants Néerlandais: I. Monographies. II. Recueils, de Haag, 1890, 2 dl. in-8°.

(55) Adr. Cornelizs van Haemstede, De historie der martelaren, die om het getuygenisse der Evangelischer waerheyt haer bloet gestort hebben, van de tijden Christi onses Saligmakers af tot de jare sesthien hondert vijf-envijftigh toe., oversien... door J. G. O. Amsterdam, 1671.

(56) Tieleman Jansz Van Braght, Het bloedig Tooneel, of Martelaars Spiegel der Doopsgezinde of Wereloose Christenen, die, om 't getuygenis van Jezus haren

Saligmaker. geleden hebben, ende gedood zijn, van Chsisti tijd af, tot dezen tijd toe. (2° uitgave.) Amsterdam, 1685, 1 dl., in f^o.

25

Deze verwijzingen behouden hun intrinsieke waarde, ter wille van de gegevens die wij uitsluitend bij beide schrijvers terugvinden: nochtans mag hieromtrent niet uit het oog verloren dat de eerste martelaarsboeken slechts uitgegeven werden na dertig jaar vervolging (57) en dat de auteurs onmogelijk voor ieder „plaats- „al" de aanduidingen hebben kunnen bemachtigen.

Reeds vroeger — ter gelegenheid van de voorbereiding van het „Gentse Martyrologium" — mocht het ons blijken dat er maar één uitweg mogelijk is om aan deze onvermijdelijke leemte te ontsnappen nl. grondig archivalisch werk te verrichten. De stedelijke archieffondsen van Brugge beantwoordden ruim de gestelde verwachtingen: van harte drukken wij hier onze oprechten dank uit voor de moeilijk te evenaren bereidwilligheid, waarmede we vereerd werden van wege de Weled. Heren Staatsarchivarissen J. Desmet en L. van Werveke.

Jammer genoeg is de factor Tijd ook op het Stadsarchief te Brugge van een uiterst vernietigende betekenis gebleken: inde voor ons meest interessante fondsen, komen grote gapingen voor zoals blijken zal uit de lectuur van ons bibliografisch overzicht. Zo overschrijden bv. de overgebleven registers der vonnissen, verhoren en informatiën voor de stad Brugge amper het midden der eeuw (slechts één register van „wettelike informatiën" behandelt de periode 1571-1576), terwijl de soortgelijke registers voor het Brugse Vrije precies het tegenovergestelde verschijnsel vertonen (deze immers klimmen niet hoger op dan het jaar 1561 !) (58).

Er moest bijgevolg naar andere archiefbronnen gezocht: het raadplegen der stadsrekeningen, waarvan de reeksen volledig

(57) J. Meyhoffer, a. w., blz. 70.

(58) Gaarne delen wij bij deze gelegenheid de geschiedvorsers mee, dat, in de loop onzer opsporingen in de Brugse archieven, we de hand mochten leggen op enkele losse folio's van een verdwenen Bouc van de Stene uit de jaren 1562-1567. Wat de Hervorming betreft verwijzen wij hier naar de stukken betreffende Jacop Wallois, Andries vander Broele en Jacop van Reindonck. (Het fonds waarin de stukken voorkomen werd vermeld in ons bibliografisch overzicht.)

26

zijn, nam aldus een ruime plaats in bij ons archivalisch onderzoek.

Alhoewel de opsteller der rekeningen zich immer beperkt tot het strikt noodzakelijke, toch omsluit deze bron een rijken voorraad van uiterst belangrijke mededelingen: een approximatieve datering der executie, de naam van de martelaar, de aard der terechtstelling en niet zelden aanduidingen omtrent de eigenlijk beleden leer, dit alles bereikt hier de geschiedvorser, en stelt hem aldus in de gelegenheid de falende gerechtelijke stukken op merkwaardige wijze aan te vullen.

Lijk het de lezer opvallen zal, zijn wij in hoofdzaak van archivalische gegevens vertrokken om de martelaarslijst samen te stellen.

Onze enige wens is, dat de huidige publicatie het hare. moge bijdragen om de kennis omtrent de Hervorming in Vlaanderen te verrijken, kennis die jammer genoeg tot hiertoe nog immer embryonaal is gebleven.

Dr. A. L. E. VERHEYDEN.

Blz. 27

Protestantse Martelaars te Brugge in de XVI° Eeuw

	LUTHERANEN			DOOPS-GEZINDEN			CALVINISTEN					BEELD-STORMERS		KETTERS		Samen			
	verbrant	ontroofd	totaal	verbrant	gevoerd	levend	terechtgesteld	verbrant	onthoofd	gehangen	totdaar	terechtgeste	gehangen	totdaar	verbrant		onthoofd	totaal	
1527	1		1														1		
1531	1	1	2														2		
1538				5		2	7										7		
1541		1	1														1		
1542		1	1														1		
1543																			
1545		2	2														2		
1552				1			1	1			1						2		
1553	1	1							13		4						5		
1557								1			1						1		
1558				5	2		7								1	1	8		
1561				12			12										12		
1566								2			2						2		
1567											1		1				1		
1568				11			11	1		2	3	1	1				15		
1569							2										2		
1570							5										5		
1573							2										2		
Ali. tot.	2	6	8	43	2	2	47	1	5	3	2	11	1	1	2	1	1	2	70

(1) Het voorhanden zijnde documentenmateriaal verschafte ons geen nauwkeurige aanduidingen omtrent den aard der executie.

**Protestantse Martelaars te Brugge
(1527-1573)**

12 OCTOBER 1527

1. Hector van DOMMENE (Dommele), Brugse poorter, „mutsescheerdere" (1), Lutheraan, verbrand.

Hij stond aan het hoofd van de eerste Lutherse gemeente te Brugge en werd aldus een baanbrekende figuur voor de verspreiding der nieuwe leer. De met zijn aanhouding gepaard gaande huiszoeking liet aan de gerechtsdienaars toe de hand te leggen op een groot aantal geschriften en reproducties van de Duitse Hervormer. Alle pogingen van Sebastiaen de Witte, doctor in de theologie, ten spijt bleef Hector van Dommene Luther's leer getrouw.

Minder standvastig bleken zijn gemeenteleden Adriaen van der Ven, Jacob Lambrechtszone, Lancelet Louchier, Ysebrant Willem Diericxszone en Graeciaen Gaignie, die het voorbeeld van hun standvastige voorganger niet hebben gevolgd en er dan ook met een lichter straf (publieke boetedoening of een verbanning van enkele jaren) van afkwamen (2).

A. (stad) B., V.V., a° 1490-1537, f° 196v° 198.

R. B., CC., nr. 13783, a° 1527-1528; f° 6-6v°.

R.B., Etat-Audience, nr. 1191/250 men vindt hier als los stuk op datum van 8 Januari 1553 een brief van de Brugse magistraat aan de Raad van Vlaanderen waarin al de wegens ketterij terechtgestelde Brugse poorters worden vermeld.

22 APRIL 1531

2. Andries le ROY, geboren te Houten (bij Ieper), Brugse poorter, „droochscheerder" (3), Lutheraan, verbrand.

Hoogstwaarschijnlijk heeft deze martelaar eveneens deel

(1) Mutseseheerdere) werkmán die vellen scheert en bereidt, waarvan bonten mutsen gemaakt worden.

(2) A. (stad) B., va, a° 1490-1537, f196-196v°, 199-200v°.

(3) Droochscheerder: lakenbereider.

Blz. 29

uitgemaakt van de eerste Lutherse gemeente, daar hij reeds in 1529 gevat werd wegens een al te sterk hervormingsgezinde activiteit. Alhoewel talrijke Reformatorische geschriften in zijn bezit gevonden werden, kon hij mits het afzweren van zijn geloofsovertuiging — hierin het voorbeeld volgend van Raes de Pours en Claeys Spuers — aan de doodstraf ontsnappen (4).

Andries le Roy kwam echter tot inkeer en nam in 1530 (enkele maanden na zijn vrijlating op 27 November 1529) wederom actief deel aan de verspreiding der Lutherse confessie.

Wederom gevat, bleef hij zijn geloof tot het bittere einde gestand ondanks langdurige en menigvuldige pogingen van verscheidene theologen en juristen onder leiding van Sebastiaen de Witte.

A. (stad) B.. V.E., a° 1490-1537, f° 211v°-212, 225-226.

R.B., C.C., nr. 13784, a° 1529-1530, f° 16; zelfde nr.', a° 1530-1531, f° 15.

R.B., Etat et Audience, nr. 1191/25: los stuk op datum van 8 Januari 1553, reeds vermeld onder nr. 1 dezer lijst.

22 APRIL 1531

3. Anthuenis vander CLOET, filius Heyndricx, Brugse poorter,,mutsescheerder", Lutheraan, onthoofd.

Deze martelaar behoorde reeds tot de kring van Hector van Dommene, waarmede hij trouwens drukke betrekkingen heeft onderhouden. Naast tal van andere geschriften „ghecomponeirt by maerten luther, franciscus lamberty ende andere ketters van huerer secte", werd hij in het bezit gevonden van een paar Lutherse boeken die hij persoonlijk van Hector van Dommene ontvangen had.

De naam van dezen laatsten wordt in de tekst van, het vonnis niet aangeduid; er staat dat Anthuenis de geschriften ontvangen heeft van „enen persoon, die alhier binnen deser stede openbaarlicke van lutherie ende heresie ghecorrigeert gheweist hadden. Daar er slechts van één enkelen martelaar sprake is vóór 22 April 1531, vervalt ieder twijfel nopens

(4) A. (stad) B., V.B., a° 1490-1537, f° 211-212.

30

de identiteit vande in vermelden tekst geciteerde persoon.

A. (stad) B., V.B., a° 1490-1537, f° 226v°.

R.B., CC., nr. 13.784, a° 1530-1531, f° 15-15v°.

R.B., Etat et Audience, 1191/25: los stuk op datum van 8 Januari 1553, reeds vermeld onder nr. 1 dezer lijst.

17 AUGUSTUS 1538

4. Margriet „twyf van Jan Inghels de hofman ghezeyt de brabantere", Doopsgezinde, levend begraven.

Zij ontving de bejaardendoop in 1537, hetgeen laat onderstellen dat ze reeds geruime tijd de Katholieke Kerk de rug had toegekeerd. De Doop werd inderdaad slechts toegediend nadat de bekeerling bewijzen had geleverd van degelijk onderlegd te zijn in de kennis van de Bijbel en geestelijk voldoende voorbereid om toe te treden tot de ware gemeente Christi.

Margriet Inghels is ongetwijfeld een dopelinge geweest van Jan Matthijs van Middelburg of van Jan van Tricht: het is immers bekend dat één der twee Noord-Nederlandse Oudsten in 1537 Brugge heeft bezocht om er de bejaarddoop toe te dienen (5).

Jan Inghels' echtgenote is evenwel haar geloof niet getrouw gebleven, maar bezweek voor de samengespannen krachten der onderzoeksrechters.

A. (stad) B., (VR., a° 1537-1555, f° 8v°-9. R.B., C.C., nr. 13.784, a° 1537-1539, f° 18.

20 AUGUSTUS 1538

5. Josyne SCHRICX, geboren te Brussel, weduwe van Jacob vander Mose, Doopsgezinde, verbrand.

Zij werd in 1534 gedoopt, aldus behorend tot de kring der eerste Doopsgezinden in het Vlaamse land.

De leer getrouw, liet ze haar twee kinderen ongedoopt: één leefde slechts acht dagen,

terwijl het andere op het ogenblik van Josyne's aanhouding vier jaar oud was (dit werd kort daarop door bemiddeling van de magistraat ten doopvont gehouden).

(5) A. (stad) B., Bouc van de Steen, a° 1558-1559, 1417v°.

31

Zij stond goed bekend in de Gentse Doopsgezinde kring, althans voortgaande op de verklaring van Anna Pillarts vóór haar onderzoeksrechters (6).

A. (stad) B., V.B., a° 1537-1555, f° 9v-10. R.B., a° 1537-1539, f° 17v°-18.

6. Eva PIETERS, geboren te Alkmaar, weduwe van Gheeraert Listync, Doopsgezinde, verbrand.

Zij ontving de bejaarddoop te Munster, gedurende de belegering dezer stad door de bisschoppelijke legers. Na de val van Munster (25 Juli 1535) werd ze voor de rechtbank gebracht, die haar mits geloofsverloochening genade verleende.

Eva Pieters verliet evenwel Noord-Nederland en nam haar huisvesting te Brugge, alwaar ze nogmaals tot de Doopsgezinde gemeente toetrad. Wanneer ze in 1538 wederom gevat werd, bleef zij deze maal haar overtuiging tot het einde toe gestand.

A. (stad) B., V3., a° 1537-1555, f° 9 9v° R.I3., C C., o°1537-1539, f° 17v°.

21 AUGUSTUS 1538

7. Magdalena de VOS, filia Willem de Vos, geboren te Oostvleteren, Doopsgezinde, levend begraven.

Begin 1537 ontving zij de bejaarddoop te Brugge: met Margriet Inghels (nr. 4) werd zij waarschijnlijk een dopelinge van Jan Matthijs of Jan van Tricht.

Einde Juli of aanvang Augustus 1538 gevangen genomen, verloochende zij weldra haar geloof. Krachtens het plakkaat van Juni 1535 werden evenwel al de wederdopers, zelfs degenen die hunne dwalingen zouden afzweren, ter dood veroordeeld (7), zodat ook Magdalena de Vos het zware vonnis niet kunnen ontlopen heeft ondanks haar geloofsverloochening (cfr. Margriet Inghels: nr. 4).

A. (stad) B., va, a° 1537-1555, f° 10. R.B., C.C., n? 13.7.84, a° 1537-1555, f° 18.

(6) A. (stad) G., Bouc van de Crime, a° 1538-1539, f° 17v.

(7) Placcaeten van Vlaenderen, dl. I, blz. 118.

32

8. Cornelye ANDRIES, filia Adriaens, geboren te Dordrecht, Doopsgezinde, verbrand.

Circa 1534 ontving ze de bejaarddoop (waarschijnlijk in Noord-Nederland). Onder de druk der hevige vervolging die inde Noord-Nederlandse steden woedde zal Cornelye vermoedelijk haar toevlucht tot het Zuiden genomen hebben. Te Brugge trad ze in voeling met de reeds bloeiende Doopsgezinde gemeente, maar viel in 1538 in handen der gerechtsdienaars.

A. (stad) B., V.S., 1537-1555, f° 10-10v°.

R.B., CC., nr. 13.784, a° 1537-1539, 4°17 f° 18.

24 AUGUSTUS 1538

9. Laurentie JANS, geboren „vander Gapynghe in Zeelandt”; echtgenote van Wouter Heyne–Doopsgezinde, verbrand. Zij behoorde reeds ettelijke jaren tot de Doopsgezinde gemeente, daar ze in 1536 al de bejaarddoop ontvangen had.

A. (stad) B., V.B., a° 1537-1555, f° 10v°. R. B, CC., nr. 13.784, a° 1537-1539, f° 17v°

28 AUGUSTUS 1538

10. Adriana (Naerken) VYNCX, geboren te Westvleteren, echtgenoot van Kaerle de Vos, Doopsgezinde, verbrand. Evenals de voorgaande behoorde zij beslist tot de Doopsgezinde gemeente sedert 1536, jaar van haar bejaarddoop. Kort daarop huwde zij — volgens de Doopsgezinden ritus ? — Karel de Vos te Poperinge. Volgens de verklaring van Anna Pillaerts te Gent stond Adriane Vyncx in betrekking met de Gentse broederschap (8).

A. (stad) B., VR., a° 1537-1555, f° 11v°-12. R.B., CC., nr. 13.784, a° 1537-1539, f° 17 v°-18.

15 JANUARI 1541

11. Wouter BASSE, „mutsescheerder", Lutheraan, onthoofd (zijn Ichaam werd op een rad, zijn hoofd op een staak geplaatst). Omstreeks 1526 bekeerde hij zich tot het Lutheranisme door bemiddeling van een Hervormingsgezinden priester, die reeds voordien het celibaat had opgegeven. Uit zijn handen

(8) A. (stad) G., Hout van de Crime, a° 1538-1539, f° 7, 10.

33

ontving Wouter Rasse „een gheprent boucskin zonder declaratie of verclaers wien dat ghecomponeirt ghemaect ofte ooc gheprent heift, noch ooc wanneer of ‘t in wat plaets gheprent es".

Van dan af werd hij ijverig verspreider van het Lutheranisme in Noord-Frankrijk: in 1534 viel hij in de handen der Rijselse gerechtsdienaars wegens antikatholieke bedrijvigheid, waarbij Wouter Rasse het vooral gemunt had op de heiligenverering en het wangedrag der kerkelijke waardigheidsbekleders.

Op grond van deze Hervormingsgerichte actie werd hij voor drie jaar uit de stad en kasselrij Rijsel verbannen. Hij zocht nadien de geloofsgenoten op et het Vlaamse graafschap maar ook hier bleef zijn prediking niet immer onopgemerkt. In October 1540 werd hij te Brugge gevat wegens de verspreiding van Lutherse geschriften en het houden van vergaderingen. Op deze bijeenkomsten nam hij zelf het woord om er de teksten der H. Schriftuur uit te leggen.

A. (stad) B., VR., a° 1537-1555, f° 68 v°-69.

R.B., C.C., nr. 13.784, a° 1539-1541, f° 9v°.

R.B., Etat et Audience, nr. 119/25: los stuk (8 Januari 1553).

4 AUGUSTUS 1542

12. Ghysbrecht GHEERAERTS, filius Jan, Brugse poorter, „mutsescheerder", Lutheraan, onthoofd.

Hij verspreidde de Lutherse leer te Brugge en hield er te dien einde verscheidene vergaderingen.

Na de terechtstelling werd zijn lichaam door melaatsen in de ongewijde aarde begraven; dit weinig verheven initiatief schijnt eigen te zijn aan de Brugse magistraat, daar een dergelijke praktijk elders in Vlaanderen nooit door ons werd teruggevonden.

A. (stad) B., VB., a° 1537-1555, f° 86v°-87.

R.B., CC., nr. 13.784, a° 1541-1543, f° 13v°-14.

R.B., Etat et Audience, nr. 1191/25; los stuk op datum van 8 Januari 1553 (cfr.: nr. 1).

12 FEBRUARI 1543

13. Jan (Hans) van MOUTTE, filius Cornelis, geboren te Menen, schoenmakersknaap, ketter, verbrand (zonder voorafgaande wurging)

In In 1536 (of 1537) werd hij gevat wegens geloofsredenen, maar kon — mits abjuratie zijner overtuiging -- aan zware straffen ontsnappen. Kort daarop voelde hij berouw over zijn laffe houding en hervatte zijn Reformatorische prediking. Dit kostte hem eens te meer zijn aanhouding: voor zijn rechters verklaarde Hans van Houtte dat zijn vorige afvalligheid hem speet en dat hij thans vast besloten was zijn geloof gestand te blijven.

A. (stad) B., V.B., a° 1537-1555, 1.193v°-94v°. R.B., C.C., nr. 13.784, a° 1541-1543, f° 15.

14 MAART 1545

14. Roelant (Rolland) van NIEUBURCH, vaatspoelder, Lutheraan, onthoofd (zijn lichaam werd nadien op een rad, zijn hoed op een staak tentoongesteld).

Sedert 1540 behoorde hij tot de Lutherse gemeente te Brugge. De magistraat betaalde melaatsen om het lijk van Roelant van Nieuburch in de ongewijde aarde te begraven.

A. (stad) B., V.B., a° 1537-1555, f° 122-123. R.B., C.C., nr. 13.784, a° 1543-1545, f° 16.

20 APRIL 1545

15. Paeschier TROPE, geboren te Nukerke, Lutheraan, onthoofd (het lichaam werd nadien op een rad, het hoofd op een staak tentoongesteld).

De Brugse magistraat betaalde melaatsen om Troye's lichaam te begraven in de ongewijde aarde.

A. (stad) B., V.B., 1537-1555, R133-133v°. R.B., CC., nr. 13.784, a° 1543-1545, f° 16v°.

1552

16. Hubrecht de DRUCKER, drukker, Calvinist, terechtgesteld (9).

A. van Heemstede, cr. w., blz. 146 a.

Wesenbeke, Memoires, blz. 79.

Janssen, Kerkhervorming te Brugge, dl. I, blz. 9.

(9) Het is niet uitgesloten dat eerlang de drie vermelde literaire bronnen in fout bevonden worden, gezien noch het vonnisboek, noch de baljuwsrekening de naam van Hubrecht de drucker openbaren.

35

16 JANUARI 1552

17. Jan HELLEMAN, Doopsgezinde, levend verbrand.

A. (stad) B., V.B., a° 1337-1555, f° 224. R.B., CC., nr. 13.785, a° 1550-1552, f° 11v°.

7 JULI 1553

18. Pierre le ROUX, geboren te Béthune, Calvinist, levend verbrand.

Reeds in 1543 behoorde hij tot de Hervormingsgezinde kringen van Béthune. Toen de magistraat van deze stad drastische maatregelen had getroffen tegenover verscheidene niet-Katholieken, voelde Pierre le Roux zich hierdoor rechtstreeks bedreigd en verliet Béthune zonder gehoor te verlenen aan de gestelde dagvaardiging: dit had voor gevolg

dat al zijn bezittingen verbeurd verklaard werden.

Van 1543 tot einde 1551 bezocht hij vele landen, waar hij zich bij voorkeur bewoog in het midden van uitgeweken geloofsgenoten. In 1552 nam hij actief deel aan de oprichting van de eerste Calvinistische gemeenschap te Brugge: vermoedelijk was deze gemeente oorspronkelijk Franstalig, daar van haar leider gezegd wordt „dat de zelve pierre gheen vlaems en verstont”.

A. (stad) B., V3., a° 1537-1555, f° 254-255v°.

R.B., nr. 13.785, a° 1552-1554, f° 11-11v°

A. van Haemstede, o.c., blz. 146 a.

Wesembeke, o.c., blz. 79.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 9-10.

17 JULI 1553

19. Cornelis VOLCKAERT, goudsmid, Lutheraan, onthoofd.

In 1546 (of 1547) trad hij tot de Lutherse gemeente te Brugge toe en speelde er weldra een vooraanstaande rol. In 1547, inderdaad, vertaalde C. Volckaert met enkele geloofsgenoten één van Luther's werken om het nadien op 3 a 400 exemplaren te laten drukken.

Wanneer hem plots de vrees overmande door de stedelijke overheid overvallen te worden, stuurde hij 300 exemplaren naar Engeland.

36 Bij zijn weten — misschien wel met zijn medewerking — werd nog een vertaling uit het Duits in het licht gezonden van Paulus' brief aan de Laodicenses. Daarenboven ontving hij nog van verscheidene geloofsgenoten, in het buitenland verblijvend, tal van Lutherse geschriften.

Volckaert's activiteit beperkte zich evenwel niet bij de verspreiding van de Reformatorische lectuur: hij steunde ook de gevluchte broeders, die in het buitenland te kampen hadden met financiële moeilijkheden.

Hoe betekenisvol zijn bedrijvigheid ook moge geweest zijn in de schoot der Brugse gemeente, toch bleek zijn geloof niet bestand tegen de verschrikking van de dood, daar hij in 1553 kort na zijn arrestatie de Lutherse leer afzwoer.

A. (stad) S., V.B., a° 1537-1555, f° 257-258v°.

R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1552-1554, f° 11v°.

A. van Haemstede, o.c., blz. 146 a.

Wesenbeke, o.c., blz. 79.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 9.

24 JULI 1553

20. Lucas vander CARNIERE, geboren te Kortrijk, ”schoolaken ende fusteynwevere” (10), Calvinist, onthoofd.

Hij trad in 1552 toe tot de kring van Pierre le Roux. Deze verkocht Lucas vander Centiere verscheiden Reformatorische geschriften en zond hem zelfs een brief, waarin de voornaamste geloofsstellingen behandeld werden.

De naam van Pierre le Roux werd evenwel niet uitdrukkelijk geciteerd door de opsteller van de vonnistekst die zich als volgt uitlaat: „Item dat zekeren tyt gheleden hy ghecocht heeft van zekere persoon die daer neer ter causen van heresyen gheexecuteert wierdt metten viere...”

Nochtans, steunend op dezen volzin, valt de identificering van de „zekere persoon” met Pierre le Roux licht te verdedigen, vermits Lucas vander Carniere slechts bij de aanvang van 1552 de Katholieke Kerk de rug toekeerde en er anderdeels sedert vermeld jaar geen enkel ketter — op de Doopsgezinden Helleman (nr. 17) na — meer

verbrand werd.

(10) Wever van tafellakens en bombazijn.

37

Meer nog uit de martelaarslijst blijkt dat men dient terug te blikken tot 12 Februari 1543 (terechtstelling van Jan van Houtte) vooraleer wederom een verbranding om geloofsredenen aan te treffen. Dit klopt hoegenaamd niet meer met de uitdrukking „zekeren tyt", daar de auteur van vermeld gerechtelijk stuk voorzeker andere termen zou gebruikt hebben, moest hij werkelijk de martelaar geïdencieerd hebben die negen jaar vroeger werd geëxecuteerd.

Wat Lucas vander Carniere betreft, deze bleek niet bestand tegen de listige vragen van zijn onderzoeksrechters en zwoer diensgevolge zijn Calvinistische overtuiging af.

A. (stad) B., V.B., a° 1537-1555, f° 258v°-259.

Ra, CC., nr. 13.785, a° 1552-1554, f° 11v°.

21. Jan sheer LAMBRECHT, geboren te Kortrijk, “kerremesmakere" (11), Calvinist, onthoofd.

Reeds lang — het Verluuydt-bouc spreekt van „zekeren goeden tyt" — voerde Jan sheer Lambrecht een actieve propaganda voor het Calvinisme te Brugge: vermoedelijk viel zijn bedrijvigheid samen met die van Pierre le Roux, nl. bij de aanvang van 1552 (gelijk hoger reeds vermeld werd was Le Roux Franstalig en kon hij bijgevolg weinig presteren te midden van de Vlaamse burgerij der stad).

Niet zelden wandelde hij met de kandidaat-bekeerlingen langs de stadswallen en onderhield hij hen omtrent de nieuwe confessie. Jan sheer Lambrecht scheen inderdaad goed onderlegd te zijn, daar hij in bezit gevonden werd van enkele Reformatiorische werken en van verscheidene brieven van buitenlandse geloofsgenoten.

De Kortrijkenaar scheen daarenboven een vooraanstaande rol vervuld te hebben in het midden van de eerste Brugse Calvinisten, wier leider hij misschien wel is geweest. Vooreerst onderhield hij een drukke correspondentie met de zo-even vermelde uitheemse broeders, immer deze laatsten verzoekend hem nader voor te lichten in zake het dogma. Verder nam hij de bijzonder delicate taak op zich vervolgde

(11) Vervaardiger van karmozijn.

38

geloofsgenoten buiten het zoeklicht te brengen van de rusteloze inquisiteurs. Zo kon een „reiligieus die zyn reiligie ghelaeten end versaecht hadde" onopgemerkt het land verlaten, nadat hij reeds vooraf financieel gesteund werd door broeders, die hem deze hulp mild hadden verleend op aanbeveling van Jan sheer Lambrecht.

Hoe verstrekkend zijn optreden als pionier van het Calvinisme te Brugge ook moge geweest zijn, toch wordt de figuur van dezen martelaar beschadwd door zijn geloofsverloochening vóór zijn onderzoeksrechters.

A. (stad) B., V.B., a° 1537-1555, f° 259v°-260. R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1552-1554, f° 11 v°.

9 DECEMBER 1553

22. Philibert de la Haye, geboren te Quesnoy (Henegouwen), schrijnwerker, Calvinist, onthoofd.

Na een reis in het buitenland - waarschijnlijk Frankrijk - kwam hij als overtuigd

Calvinist te Brugge aan in 1552, waar hij vermoedelijk met Pierre le Roux heeft samengewerkt. Zijn prediking steunde op Hang nouveau testament traduit de griecq en langue franchoise par maitre Jehan aalvin" en „ung aultre livret intitule la confession crestienne".

Gedurende zijn gevangenschap zwoer Philibert de la Haye evenwel zijn geloofsovertuiging af.

A (stad) B., V.B., a° 1537-1555, f° 264-286.

R.B., c.c., nr. 13.785, a° 1552-1554, f° 12.

Wesenbeke, o.c., blz. 79.

van Hamstede, o.c., blz. 146a.

H. Q. Janssen, o.c., dl. J, blz. 9.

27 APRIL 1557

23. Karel de KONINCK (Cueninck), alias „de la porte", geboren te Gent, filius Maerten de Cuenijnck, afvallig kloosterling, Calvinist, verbrand.

Vóór zijn toetreding tot het Calvinisme behoorde hij tot de Karmelieter orde te Gent. Na zijn bekering was een langer vertoeven in de stad praktisch onmogelijk en nam Karel de

39

Coninck zijn toevlucht tot Engeland. Toen hier evenwel met het afsterven van Edward VI (1547-1553) de Katholieke vorstin Maria Tudor aan het bewind kwam (1553-1558), moest hij ook dit land verlaten. Daar ondertussen nog niet de minste verpozing was ingetreden in Vlaanderen wat de inquisitoriale activiteit betrof, zag hij zich verplicht elders verblijf te zoeken. Deze maal viel zijn keus op Emden, maar niet voor lang, daar hij kort daarop de stad verliet om een gewaagden tocht in te zetten naar de Zuidelijke Nederlanden.

Na enige tijd in het midden der Antwerpse en Gentse gemeenten vertoefd te hebben, landde hij ten slotte te Brugge aan.

Hier scheen hij zijn waren werkkring gevonden te hebben: herhaalde malen leidde hij er de vergaderingen, tot hij ten slotte op één dezer gevangen genomen werd.

In de gevangenis ontving hij het bezoek van zijn broeder — eveneens een Karmelieter monnik te Gent, — die alles in het werk stelde om de afvallige wederom tot de Katholieke Kerk terug te brengen.

Karel de Coninck bleef evenwel zijn leer getrouw en werd dientengevolge op 22 April 1557 ontwaard om enkele dagen nadien de vuurproef te doorstaan (12).

Zijn zoon, *Jacobus Regius*, nam van 1577 tot 1584 het ambt van predikant te Gent waar. Op 4 November 1579 zetelde hij zelfs als voorzitter der synode te Gent en bleef in bestendige correspondentie met vooraanstaande Calvinisten in het buitenland.

Hij was een verwoed bekamper der Mennisten, daar deze volgens hem een verwoestende actie onderhielden te midden van de Calvinistische gemeenschappen.

Herhaalde malen verzocht hij om hulp ter bestrijding van

„de wederdopers, die alomme op de bene syn, (ende) listichlic insluypen" (13).

Na de herovering van Gent door Alexander Farnese, nam Jacobus Regius de wijk naar Londen, waar hij ais predikant stierf in 1601 (14).

A. (stad) B., Bouc van de Stene, a° 1554-1557, f° 80v° -83, 84-85, 96v° -07, 99v°100,

R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1556-1560, f° 15

van Haemstede, o.c., blz. 240a.

Wesenbeke, o.c., blz. 68.

J. H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum*, dl. II, blz. 57, 61. Gerdes, *Introductio*, dl. III, blz. 255.

H. Q. Janssen, o.c., dl. I, blz. 10, 29, 30, 243; dl. 11, blz. 117, 179, 190. *Bibliotheca Bremensis*, class. III blz. 320.

W. te Water, *Hervormde Kerke te Gent*, blz. 51.

Ch. Etrahlenbeck, *Les refugiés belges du seizieme siecle en Angleterre*, blz. 14-15.

15 AUGUSTUS 1558

24. Jacob de ZWARTE, geboren te Nukerke, flus Jan de Zwarte en neef van Jan Vervest, gehuwd, Doopsgezinde, verbrand.

Hij verbleef geruime tijd te Oostende en te Hondschote: in laatst vermelde stad ontving hij trouwens de bejaarddooop in 1557.

Sedert de aanvang van 1558 hield hij zich op te Brugge, waar hij weldra drukke betrekkingen had met de kring van Hans vonden Brouck, Jan Vervest en Lieven van Maele (de eerste twee werden te Brugge terechtgesteld, de laatste nam tijdig de vlucht en overleed in Zeeland).

Vergeefs poogde hij zijn vrouw en zijn schoonzoon tot de
40

(13) J. H. Hessels, aa, dl. II, blz. 626: brief van J. Regius aan de consistorie van Londen (Gent, 30 Augustus 1578), waarin hij er op wijst dat Vlaanderen te weinig predikanten heeft om het Calvinisme definitief te doen zegevieren.

(14) W. te Water, o.c., blz. 50-54.

K Q. Janssen, *Kerkhervorming in Vlaanderen*. dl:I, blz. 199-200.

F. Pijper, *Nederlands archief voor Kerkgeschiedenis*, Nieuwe serie, dl. VII (a° 1909), blz. 20, 27, 40-41, 55.

I. H. Hessels, o.c., dl. II, blz. 402, 440, 741.

41

Doopsgezinde leer over te halen: allebei bleven ze vasthouden aan het Katholiek dogma.

A. (stad) B., *Bouc van de Stene*, a° 1558-1558, f° 89-95. R.B., cc., nr. 13.785, a° 1556-1560, f° 17-17v°.

Van Braght, o.c., dl. 11, blz. 202.

24 AUGUSTUS 1558

25. Jan VERVEST (vander Veste, vander Verst), geboren te Gent. rederijker, Doopsgezinde, in de gevangenis overleden.

Meer dan waarschijnlijk behoorde hij reeds in 1551 tot de Doopsgezinde kringen te Gent, daar hij deze stad ontvluchtte na de massa-aanhouding van Mennisten door de lokale gerechtsdienaars in vermeld jaar volbracht.

Hij zocht zijn heil in Noord-Nederland, alwaar hij het meest verbleef te Amsterdam en te Dordrecht. Daar hij hier geen voldoende werk vond om te voorzien in de levensbehoeften van zijn kroostrijk gezin (hij was toen immers al vader van drie jongens en twee meisjes), keerde hij naar zijn geboortestad terug.

Gillis van Aken, Gent bezoekend in 1553, telde weldra Jan Vervest onder zijn dopelingen. Ondertussen brak een nieuwe vervolging los, waarbij eens te meer verscheidene broeders in de handen van de inquisiteurs terechtkwamen. Ook deze maal kon Vervest aan de speurzin dezer laatsten ontsnappen en week uit naar Brugge, waar hij te werk gesteld werd door Frans Dhondt.

Trouw bezoeker der Doopsgezinde vergaderingen, werd hij op één dezer door de Brugse gerechtsdienaars gevat, waarschijnlijk te samen met Jacob de Zwarte en Hans van den Broucke.

Zijn wankelende gezondheid noodzaakte de magistraat de hulp in te roepen van Francois Capart, die echter piet beletten kon dat Vervest aan zijn ziekte overleed.

Tot het einde toe bleef deze gevangene zijn geloof getrouw, zodat hij dan ook op de ongewijde aarde begraven werd, terwijl Jacob Raes de verkoop verzekerde van de verbeurdverklaarde goederen.

Omtrent het gezin van Jan Vervest kunnen nog volgende bijzonderheden verstrekt worden.

42

Wat zijn echtgenote, Livine Verwee, betreft, haar figuur wordt nader besproken onder het volgende nummer dezer martelaarslijst.

Uit de verhoren bleek echter dat Jan Vervest vader was van acht kinderen (vier jongens en vier meisjes), wier geval elk afzonderlijk behandeld word.

Lievin Vervest, achttien jaar oud, textielarbeider, heeft zijn ouders steeds gevolgd op hun zwerftocht. Volgens zijn eigen beweringen zou hij lang weerstand geboden hebben aan de pogingen om hem tot de Doperse confessie over te halen; slechts na zijn vestiging te Brugge (1553) verleende hij gehoor aan het verzoek zijner ouders om volkomen met de Katholieke Kerk te breken. Op 16 Augustus 1558 werd hij door Titelman van de gevangenis ontslagen en diende hij voortaan zijn intrek te nemen in de woning van zijn tante Neelkin van Deinze.

Zijn broeder Hanskin, 15 jaar oud, beweerde eveneens nooit betrekkingen onderhouden te hebben met Doopsgezinden. Weinig vertrouwend in de toekomst, zocht hij naar het middel om op eigen kracht uit de handen van de Brugse overheid te geraken. Met de medewerking van een medegevangene, Cornelis Jansins, brak hij uit het Steen. Eerst trachtte Jansins zijn vrouw, die nog in vrijheid was, te doen verstaan dat ze hem touwen bezorgen moest. Daar Jansins' echtgenote de gebarentaal blijkbaar niet had begrepen, waagden ze het beiden met de middelen waarover ze in de kerker beschikken konden. Na langdurige arbeid slaagden Hanskin en Cornelis er in de tralies door te zagen, waarna zij hun beddelakens scheurden en hiermede een noodtouw fabriceerden; op die manier konden zij eindelijk de straat bereiken!

Gelijk haar twee andere broeders werd ook Betkin Vervest te Gent geboren; op de dag van haar aanhouding was ze 13 jaar oud. Tot 1551 verbleef zij te Gent, zelfs geruime tijd vertoevend ten huize van „hieffrauwe vander Catulle". Zij moest echter met haar ouders de stad verlaten en kwam met hen in Noord-Nederland terecht. Reeds in 1552 was ze te Antwerpen, alwaar ze bij Gheraert Harinck het naaien leerde. Deze laatste werd echter opgespoord wegens Doops-

43

gezindheid, zodat Betkin ten slotte met haar ouders vanaf 1553 te Brugge verbleef.

Ook zij werd door de inquisiteur vrijgelaten, maar moest voortaan het voogdijschap aanvaarden van haar tante Neelkin van Deinze.

Machielkin en Cynkin Vervest, respectievelijk 8 en 7 jaar oud, vergezelden hun ouders in 1553 niet naar Brugge maar bleven gehuisvest bij hun oom, Jacob Vroyelick. Niets laat vermoeden dat Titelman hieraan iets zou veranderd hebben. Cornelis, Neelkin en Zusannekin Vervest werden te Brugge geboren maar stierven er alle drie, respectievelijk de ouderdom bereikend van 3, 2 en 1 jaar.

A. (stad) B., Bouc van de Stene, a° 1558-1559, f° 89-95.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 202.

20 SEPTEMBER 1558

26. Livine (Vincken) VERWEE, waarschijnlijk te Gent geboren, echtgenote van Jan Vervest (zie n° 25), Doopsgezinde, in de gevangenis overleden.

Met haar man verliet ze Gent in 1551 (of aanvang 1552) en week uit naar Noord-Nederland. In 1553 bevond ze zich wederom te Gent en trad de Doopsgezinde confessie bij. Livine Verwee werd in deze stad in 1555 gedoopt door Gilis van Aken en bezocht na haar vestiging te Brugge aldaar trouw de vergaderingen. In 1558 viel ze in handen der gerechtsdienaars te samen met haar man, Jacob de Zwarte, Hans vonden Broucke e. m.

In de gevangenis deelde zij haar aanstaande moederschap mede aan de overheid, maar de aangestelde vroedvrouwen besloten na onderzoek (?) tot het niet gefundeerde van dergelijke bewering.

Het onvermijdelijke geschiedde dan ook: een ontijdig kraambed op 11 September 1558 en een onvoldoende Verzorging hadden voor gevolg dat Livine Verwee enkele dagen nadien overleed (15).

A. (stad) B., Beun van de Stene, a° 1558-1559, f° 91.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 202.

(15) „Dit Vincken es ghestorven boven up steen van een caterne die haer viel uut den hoofde ende haer suffokeerde de XXe september”.

44

15 OCTOBER 1558

27. Pauwels VERMAETE, geboren te Sluis, 60 jaar oud, drie maal gehuwd (zijn echtgenoten waren evenwel allen overleden), mandenmaker te Gistel, Doopsgezinde voorganger, verbrand.

Hij werd in 1537 (of 1538) te Brugge gedoopt door de Noord-Nederlandse Oudste Jan van Tricht (het kan ook Jan Mathijs van Middelburg geweest zijn, daar de verklaringen van Pauwels Vermaete hieromtrent vaag bleven).

Hij werd tot de Doopsgezinde leer gebracht door toedoen van een genaamde „Pieter de bontwerkere”, die later te Londen wegens geloofsredenen werd verbrand (16).

Sedert het ontvangen van de bejaarddoop, nam Vermaete actief deel aan de verspreiding der Doopsgezinde confessie eri ging niet zelden de vergaderingen voor.

Hij werd in 1558 te Brugge aangehouden in het gezelschap van de familie Vervest, Jacop de Zwarte, Hans vanden Broucke e. a. m.

De onderzoeksrechters ontnamen hem een Nieuw Testament, een uitgave van de Psalmen Davids en een Martelaarsboek.

Callekin Vermaete, zijn dochter, werd eveneens gevat: ondanks haar jeugdigen ouderdom — 18 jaar — bleek zij bij de aanvang der ondervraging vast besloten haar Doopsgezinde overtuiging getrouw te blijven. De Inquisiteurs brachten haar evenwel zeer in de war dat ze ten slotte voor hun listige vragen bezweek en zich bereid verklaarde tot de Katholieke Kerk terug te keren.

Krachtens het oorspronkelijke vonnis zou ze één jaar in het klooster van Betanië vertoeven, maar toen de geïnteresseerde instelling haar niet opnemen wilde werd ze uiteindelijk verplicht haar intrek te nemen bij haar meter Callekin Coene.

A. (stad) B., Bouc van de Stene, a° 1558-1559, f° 17v°-18v°, 23v°, 24. RB., CC., nr. 13.785, a° 1556-1560, f° 17-17v° .

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 202.

A. C. De Schrevel, *Histoire du Seminaire de Bruges*, dl. I, blz. 691.

(16) Waarschijnlijk hoorde deze Pieter tot de Doopsgezinde martelaars die te Londen verbrand werden op 22 Februari 1538 ofwel tot de groep terechtgestelden van 10 April 1540 (*Letters and Papers, foreign and domestics of the reign of Henry VIII*, dl. XIII/2, blz. 374. *Ibidem*, dl. XV, blz. 205-206.

45

15 OCTOBER 1558

28. Martin van de WALLE, geboren te Gent, 33 jaar oud, zijdebewerker, Doopsgezinde, verbrand.

Hij werd in 1551 te Antwerpen door Gillis van Aken gedoopt. Waarschijnlijk verliet ook hij Gent, toen in deze stad een talrijke groep geloofsgenoten aangehouden werd in Juni van vermeld jaar. Vanaf 1557 was hij te Brugge gevestigd en onderhield er drukke betrekkingen met Jan Vervest en Hans vanden Brouck.

Het daaropvolgende jaar werd hij met de groep, waartoe ook Jacop de Zwarte en Hans vanden Brouck behoorden, aangehouden.

Martin van de Walle hield te zijnen huize verscheidene vergaderingen waaraan zoowel mensen van Brugge als van het platteland deelnamen.

Deze Doopsgezinde martelaar liet twee kinderen na (twee waren reeds vroeger overleden).

Martins broeder, Jan van de Walle, in 1531 te Eke (bij Gent) geboren, eveneens textielarbeider, verscheen op 1 Februari vóór de Antwerpse onderzoeksrechters. Uit het verhoor blijkt dat hij geruime tijd als leraar (tevens als diaken) onder de Doopsgezinden fungeerde. Opgespoord te Gent nam hij in 1553 of 1554 zijn toevlucht tot Antwerpen (hij ontving hier de bejaarddoop van Leenaart Bouwens), maar moest in 1555 reeds deze stad verlaten en hield zich dan andermaal gedurende anderhalf jaar schuil in de OostVlaamse hoofdstad. Toen ook hier zijn verblijf was bekend geraakt vertrok hij in 1557 naar Holland. Vanaf 1560 verbleef hij wederom — en thans definitief --- in het Antwerpsche, alwaar hij in 1569 vóór de magistraat gedaagd werd: dezen oproep onbeantwoord latend werd hij bij verstek verbannen en raakte kort daarop in de handen van het gerecht. Tijdens het verhoor bleef hij moedig weerstand bieden aan de pijnlijkste folteringen, zodat de rechters noch hem zijn geloof konden doen- afzweren, noch iets meldenswaardig ten gehore kregen omtrent de activiteit en de organisatie der Antwerpse Mennisten.

Met zijn vrouw Callekin Meeuwels — die eveneens haar geloof gestand bleef .-- stierf hij de marteldood op 26 Februari 1571 (17).

A. (stad) B., Bouc van de Stene, a° 1558-1559, f° 17-17v°, 23, 66.

R.B., C.C., nr 13.785, 1556-1560, f° 17-17v° .

Van Bragt, o.c., dl. II, blz. 202.

A. C. De Schrevel, *Distoire du Seminaire de Bruges*, dl. I, blz. 691.

29. Jehan de la BEECKE, geboren te Komen, 24 jaar oud, gehuwd te Wervik met de dochter van Jan de Remauls, „mutsescheerdere" (in perioden van werkloosheid zocht hij arbeid bij de boeren), Doopsgezinde, na wurging verbrand.

Voor zijn komst te Brugge in 1557, vertoefde hij te Wervik alwaar hij lammeren schoor ten huize van zijn schoonvader. Eens te Brugge trad Jan de la Beecke in nauw contact met de Doopsgezinden en werd nog in 1557 herdoopt (hij verzweg de plaats waar de bejaarddoop plaats greep).

Ook hij behoorde tot de groep van Hans vanden Broucke e.a. Doopsgezinden, die in 1558 in de greep der gerechtsdienaars terechtkwam.

A. (stad) B., Bouc van de Stene, a° 1558-1559, f° 18v°-19.

R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1556-1560, f° 17-17v°.
 Van Braght, o.c., dl. II, blz. 202.
 A. C. De Schrevel, o.c., dl. I, blz. 691.

15 OCTOBER 1558

30. Hans vanden BROUCK, geboren te Gent, filius Jan vanden Broucke, neef van Jan Vervest, verbleef gewoonlijk te Oostende omtrent de kaie te wetene an de oostmulene", linnenwever, na wurging verbrand.

Hans vanden Broucke werd in 1556 te Gent herdoopt en verliet waarschijnlijk nadien de stad om Oostende te vervoegen, alwaar hij in betrekking kwam met Jacop de Zwarte (nr. 24). Met dezen heeft hij. bij de aanvang van 1558 de kuststad verlaten en verbleef sedertdien te Brugge.

A. (stad) B., Bouw van den Stene, a° 1558-1559, f° 89-95.

R.B., C.C., nr 13.785, a° 1556-1560, f° 17-17v°.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 202.

A. C. De Schrevel, o.c., dl. I, blz. 691.

(17) P. Genard, Antwerpse Archieven blad. dl. XII, blz. 449, 456; dl. XIII, blz. 3, 11, 12, 30, 33-35, 3B, 43, 62-63.

47

1558 (zonder verdere tijdsbepaling)

31. Jacob STALLYNCR, geboren te Brugge, onthoofd.

Hij was de auteur van verscheidene antikatholieke geschriften.

R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1556-1560, f° 18.

10 DECEMBER 1561

32. Morin EEUWOUT, geboren te Middelburg in Zeeland, Doopsgezinde, verbrand.

Volgens de auteurs van de „Martyr. Protest." zou men deze martelares (komt in hun martelaarslijst onder nr. 6 voor met de naam Marijn Amare) moeten vereenzelvigen met Marijntgen Aelmeers.

R.B., CC., nr 13.785, a° 1560-1550, f° 11-11v°.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°-8.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

33. Andries VIBLARRE, geboren te Zwevezele, molenaar, Doopsgezinde, verbrand.

Deze martelaar dient vereenzelvigd met de door Van Braght vermelden „Andries de Meulenaer".

Zijn echtgenote Francijntgen, werd daags nadien eveneens te Brugge verbrand wegens geloofsredenen.

Andries Viblarre wordt verder nog vermeld in het lied op Marin Aelmeers (Ph. Wackernagel, Lieder der niederandischen Reformierten aus der Zeit der Verfolgung in 16 Jahrhundert, ba 130).

R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1560-1562, f° 11-11v°. A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°-8. Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

34. Adriaen BRAEL, geboren te Winde, Doopsgezinde, verbrand. Zijn naam komt eveneens voor in het hierboven vermelde lied op Marin Aelmeers en haar geloofsgenoten (Ph. Wackernagel, a. w., blz. 130).

R.B., CC., nr. 13.785, a° 1560-1560, f° 11-11v°.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°-8.

Van Braght, a. w., dl. II, blz. 288.
48

35. Nicasius AELMAERE, geboren te Steenwerk, Doopsgezinde, verbrand.
Zijn zuster, Marijntgen, werd in 1563 te Hondschote verbrand wegens haar Doopsgezinde geloofsovertuiging (Van Braght, a. w., dl. II, blz. 297).
R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1560-1562, f° 11-11v°.
A. (staat) B., Crim.-Bouck, (a° 1569-1573, f° 7v° -8.
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 280, 297.
de Coussemaker, Troubles religieux, dl. IV, blz. 12. Janssen, o.c., dl, I, blz. 11.
Ph. Warckernagel, o.c., blz. 130.

36. Lucas HEINDRICX, geboren te Landegem, Doopsgezinde, verbrand.
Zijn naam wordt eveneens opgenomen in het reeds geciteerde lied op Marin Aelmeers en haar geloofsgenoten (Ph. Wackemagel, o.c., blz. 130).
R.B., CC., nr. 13.785, a° 1560-1562, f° 11-11v°.
A (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°-8.
Van Braght, o.c., dl. E, blz. 288.

11 DECEMBER 1561

37. km CHRISTMENS, van Zeebrugge, Doopsgezinde, verbrand.
Van Braght vermeldt hem onder de naam van Jan N. Ook in het lied op Marijntgen Aelmeers wordt Jan Christiaens op dezelfde gebrekkige wijze geciteerd (Ph. Wackernagel, o.c., blz. 130).
R.B.,C.C., nr. 13.785, a° 1560-1562, f° 11-11v°.
A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v° -8
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

38. MAYER, geboren te Wynne, echtgenote van Bertram de Raedt, Doopsgezinde, verbrand.
Bij Van Braght vindt men deze martelares terug onder de naam van „Maeyken Trams" (dr. het lied op Marin Aelmeers: Ph. Wackernagel, o.c., blz. 130).
R.B., C.C., nr. 13,785, a° 1560-1562, f° 11-11v°.
A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569.1579, f° 7v°-8.
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.
49

39. Gillis AETFERMAN (of Outerman) (18), geboren te Diksmuide, Doopsgezinde, verbrand.
Eveneens vermeld in het lied op Marin Aelmeers (Ph. Wackernagel, o.c., blz. 130).
R.B., CC., nr. 13.785, (a°15681562, 89 1-11v°.
A. (staal) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, i°7v°-8.
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

40. Anthoine LACQUART, geboren te Hondschote, Doopsgezinde, verbrand.
Geldt het hier de martelaar door Van Braght geciteerd met de naam: „Anthonis Keute" ? We onderstellen van wel, gezien de rekeningen buiten Anthonis Lacquart geen andere executie van een Doopsgezinde met de voornaam „Anthonis- vermelden in het jaar 1561.
R.B., CC., nr. 13.785, a°1560-1562, f° 11-11v°.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°-8.
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

41. FRANCIJNTGEN, echtgenote van Andries Viblarre, Doopsgezinde, verbrand.
Bij Van Braght wordt deze martelares vermeld onder de naam „Francijntgen Muelenaers (cfr. in het lied op Marijn Aelmeers: Ph. Wackernagel, o.c., blz. 130).
De auteurs der „Martyr. protest." konden niet nader bepalen of Francijntgen de dochter of de vrouw van Andries Viblarre was; deze leemte werd aangevuld door de vermelding van de rekeningen.

R.B., CC., nr. 13.785, a° 1560-1562, f° 11-11v°.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°-8.
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

42. Jehan (Hans) CANT, geboren te Sint Winnoxbergen, Doopsgezinde; verbrand.
Bij Van Braght komen in 1561 twee martelaars voor met, de voornaam Hans nl. Lisz en Parmentier.

(18) Op 9 December 1569 worden Anna en Margriete Outernmans door de Brugsen magistraat als voortvluchtig vermeld: het is niet uitgesloten dat ze tot de familie van Gillis behoorden.

(A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 181).

50

Nu vermelden de rekeningen van hun zijde tijdens hetzelfde jaar eveneens twee verbrandingen van protestanten, beiden met de voornaam Jehan of Hans nl. Cant en Bertheloot (nr. 43). Naar onze bescheiden mening vult de indentificering dezer martelaars binnen de volgende kring: Jehan Cant = Hanskin Lisz; Jehan Bertheloot = Hanskin Parmentier; ofwel: Jehan Cant = Hanskin Parmentier, Jehan Bertheloot = Hanskin Lisz

R.B., CC., nr. 13.785, a° 1560-1562, f° 11-11v° .

A. (staat) B., Crim-Bouok, a° 1569-1573,
Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

43. Jehan BERTHELOOT, geboren te Cassel, Doopsgezinde, verbrand.
Omtrent de identificering van dezen martelaar met Hanskin Lisz of met Hanskin Parmentier, raadplege de lezer de nota° s onder nr. 42.

R.B., CC., nr. 13.785, 0° 1560-1562, f° 11-11v° .

A. (staat) B., Crim.-Bouck, a° 1569-1573.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 288.

Ph. Wackernagel, o.c., blz. 130.

11 MAART 1566

44. Boudewijn (Baudechon) DOMINISSENT (Domicent Domessent), van Armentières, Calvinist, verbrand.

Deze martelaar moest reeds in 1562 Antwerpen in allerijl verlaten: in zijn huis vond men: „verbodene quaede heretieke en sediteuse boekxkens, in Fransche taele".

Hij werd met negentien geloofsgenoten op 16 April 1565 te Brugge gevangen genomen: hoogstwaarschijnlijk behoorde ook zijn vrouw tot deze groep gevangenen.

Domicent's echtgenote bleef dan ook nog in de handen van het gerecht na de terechtstelling van haar man op 11 Maart 1566. Op 24 Juli van ditzelfde jaar ontving de Brugse magistraat een verzoekschrift van de Protestantse bevolking in de stad ten

einde de weduwe van Dominissent vrij te laten.

R.B., C.C., nr. 13.785, a° 1564-1566, f° 14v°-15.

R. B., Raad van Beroerte, nr. 70, 10191v°, 274, 275.

Haemstede, o.c., bh. 734, 741.

A. C. De Schrevel, Troubles Religieus au quartier de Bruges, blz. 25.

G. Brandt, Historie der Reformatie, dl. I, blz. 282.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 14, 16, 17, 22, 105.

P. Genard, Antwerpsch Archievenblad, dl. I, blz. 273; dl. II, blz. 363; dl. IX, blz. 132.

45. Willem (Guillaume) HOSENS (Houseau, Oysecn), geboren te Brussel, Calvinist, verbrand.

Vóór zijn gevangenneming te Brugge op 10 Januari 1566, had hij zich geruime tijd in het buitenland opgehouden.

R.B., c.c., nr. 13.785, a° 1564-1566, f° 14v° -15.

R.B., Raad van Beroerte, nr. 70, f° 191v°, 224, 275.

A. van Haemstede, o.c., blz. 382 a.

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 25, 108.

Brandt, o.c., dl. I, blz. 282.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 14, 22, 101; dl. II, blz. 126.

I. M. J. Hoog, De Martelaren der Hervorming in Nederland tot 1566, blz 131.

16 AUGUSTUS 1567

46. Joos van PONTFORT, geboren te Armentières, beeldstormer, terechtgesteld.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 181. A. C. De Schrevel, o.c., blz. 100, 329, 338.

NA 6 MAART 1568

47. Pierre MESSCHARS, Doopsgezinde, verbrand (19).

Hij behoorde tot de groep Mennisten, die door de Brugse magistraat begin Maart 1568 aangehouden werd. Onder de gevangen Doopsgezinden bevond zich geen enkel Bruggeling; ze werden door de stedelijke overheid aldus aem de hertog van Alva voorgesteld: „plusieurs sectaires estrangiers aijans demeuré quelque temps a ladictè ville la plus part anabaptistes”.

R.B., CC., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 12-12v°.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569, 6 los stuk (6 Maart 1568).

(19) Historie van B. Cornelis Adriaensen van Dordrecht, Minnebroeder binnen die stadt van Brugghe, f° 227v°. De auteur der „Sermoenen" beweert dat de magistraat een aanvang nam met de terechtstellingen op 13 April 1568.

52

31 MAART 1568

48. Jan van WYCHUUSE, geboren te Tielt, Calvinist, gehangen. Hij werd op 14 Augustus 1567 aangehouden.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 18v° .

A. (stad) B., Secrete resolutie bouc, 31 Maart 1568.

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 100, 328, 335-337, 356.

Edm. de Coussemaker, Troubles religieus au XVI° siècle dans le Flandre Maritima, dl. III, blz. 260.

49. Pierre VICTOIRS, geboren te Valenciennes, Calvinist, gehangen.

Hij werd op 23 Juni 1567 aangehouden.

A. (stad) B., Secrete resolutie bouc, 31 Maart 1568.

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 335-337, 356.

Edm. de Coussemaker, o.c., dl. III, blz. 260.

VANAF 13 APRIL EN VOOR 28 JULI 1568

50. Gillis ROOZE, geboren te Bellegein (bij Kortrijk), Doopsgezinde, verbrand.

Hij behoorde tot de kring die hier te Brugge door Jacob de Rore geleid werd en nam herhaalde malen deel aan de bijeenkomsten ten huize van Maillaert de Grave.

Gilles Rooze viel in de handen van het gerecht in Februari 1588. Zijn echtgenote, Jacoquemyne de Wilde (nr. 54), werd in de loop van ditzelfde jaar eveneens terechtgesteld.

R.B., CS., nr. 13.785, a° 1566-1568, f°14-14v°; a° 1568-1570, f° 12v°-13 (20).

A. (staat) H., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 18v°.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564.1574, f° 181.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569: los stuk (28 Juli 1568).

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 328.

51. Lauwereinse HUUTGHEERS (Ootgheers), weduwe van Ancelmus Baers, Doopsgezinde, verbrand.

(20) Bij vergissing wordt Gillis Rooze tweemaal vermeld in de rekeningen: zo werden do beulen Maillinaert Baerz en Jehan Pecqueux allebei uitbetaald voor zijn executie.

A. C. De Schrevel veronderstelde ten onrechte dat Gillis Rooze niet te Brugge werd terechtgesteld (a. w., blz. 338).

53

Deze martelares werd in Februari 1568 met dertien andere geloofsgenoten door de Brugse magistraat gevat. Terwijl er negen uit deze groep hun geloof afzwoeren, bleef zij tot het einde toe Menno's leer getrouw.

R.B., ac., nr. 13.785, a° 1566-1568, f°19-14v°.

A. (stad) 13., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 1131.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569: los stuk (28 Juli 1568)

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329.

52. Maycken (of Marline) 's HEEREN, geboren te Belle, eerst weduwe van Franchoy's Ogiers, nadien van Robert van Burckele, Doopsgezinde, verbrand.

De lezer raadplege de aantekeningen omtrent Lauwereinse Huutgheers (nr. 51).

R.13., ac., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 14-14v°.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 181.

A. (stad) B. Varia, a° 1567-1569: los stuk (28 Juli 1568).

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329, 338.

53. Cathelyne LOURY (Burieu), geboren te Zwevegem, echtgenote van Pieter Michiels, Doopsgezinde, verbrand.

Zij behoorde tot de groep Doopsgezinden, die in Februari 1568 gevat werd (cfr. Nr. 51).

R.B., CC., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 15-15v°.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 181.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569: los stuk (28 Juli 1568).
A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329, 338.

54. Jacquemyne de WILDE, geboren te Gent; weduwe van Gillis Rooze (nr. 50), Doopsgezinde, verbrand.

De lezer raadplege de aantekeningen omtrent Lauwereinse Huutgheers (nr. 51).

R.B., C.d., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 15-15v°.

A. (stad) B., Hallegeboden, 0°1564-1574, f° 181.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569: los stuk (28 Juli 1568).

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329, 338.

55. Pieter VAERHELST (Verhakt, verder Elst), geboren te Ieper, gehuwd met Kathelyne Malegheer (van Ieper). beeldstormer, gehangen (vermoedelijk in de tweede helft van April 1568 (21).

C.C., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 15999

A. (stad) B., Hallegeboden, a ° 1569-1574, f°181.

A. (stad) B., Secrelo resolutie boec 13 April 1568.

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329, 338 (voetnoot 3), 353, 355.

56. Maillaert de GRAVE, geboren te Leisele (Veurne), zoon (?) van Abel de Grave, schrijnwerker, Doopsgezinde, verbrand.

Gedurende de troebelen van 1,566 was hij tot de Doopsgezinden toegetreden en had zelfs zijn woning te Brugge aangeboden om er de vergaderingen te laten geschieden: op deze bijeenkomsten voerden Jacob de Rore (nr. 63), Jan de Cammere (nr. 57), e. a. het woord.

In Februari 1568 werd Maillaert met zijn vrouw Valentyne Ryckele en drie kinderen aangehouden. Hij verloochende weldra zijn geloof en diende voor zijn ganse gezin een rekest tot vrijlating in. Alva eiste evenwel de executie der ouders en stelde de kinderen vrij van ieder verdere vervolging.

Zijn broeder (?), Abel de Grave (geboren te Vladsloo, 36 jaar oud en kleermaker van beroep) werd reeds op 17 Mei 1567 gevat (22).

Vóór zijn aankomst te Brugge had hij in zijn geboortedorp deelgenomen aan Doopsgezinde vergaderingen met de volgende geloofsgenoten: Clayes de Commere, Franchois Seryn, Pietere de Wagemakere (eveneens te Brugge aangehouden), Boudewyn Galle, Gillis de Bortere, Michiel Verstrate, Ruebrecht Castier (broeder van de pastoor van Vladsloo), Bartholomeus Beyts en Michiel van Samarien.

Deze kring stond onder leiding van de bekenden Doper Pauwels van Meenen, die enkele dagen vóór Abel de Grave's aanhouding naar Antwerpen afgereisd was.

(21) Aan de beeldenstorm buiten de eigenlijke stad namen ook Batenburgers (revolutionaire herdopers) deel: o. a. maakte Symon Maarts Vernauwen zich schuldig aan deze kerkvernieling in het Brugse (P. J. Glasz, Een en ander uit de geschiedenis der Alkmaarse Doopsgezinden vóór 1600. In: Doopsgezinde bijdragen. a° 1909, blz. 21-22).

(22) S. B., Crim-Bouck, a° 1561-1568, t°163? =164, 164v°, 165, 166, 167v°.

55

Op grond van deze vérstrekkende deelneming aan Doopsgezinde leerverspreiding is het waarlijk bevreemdend, dat geen enkel document de executie van Abel vermeldt.

Staats. B., Crim-Bouck, a° 1569.1573, f° 18v° .

A. (Stad) B., Hellegeboden, a° 1564-1574, f° 181.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569: los stuk (28 Juli 568).

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329, 338.

57. Jan DIERICXSONE, alias de Cammere, geboren te Kortrijk, koordenmaker, Doopsgezinde, onthoofd.

Hij nam herhaalde malen deel aan de vergaderingen ten huize van Maillaert de Grave (nr. 55) en was zeer vertrouwd met Jacob de Rore (nr. 63).

A. (staat) 55 Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 18v°, 19, 22v°.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 181.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 369.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 149.

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329-338.

58. Valentyne RYCKELE, echtgenote van Maillaert de Grave (nr. 56), Doopsgezinde, verbrand.

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564-1574, f° 181.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569; los stuk (28 Juli 1568).

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329-338.

59. Pierre van .GHERRUWE (Gherreweer; Gheuwe), geboren te Ieper, Doopsgezinde, verbrand.

Hij trad tot de Doopsgezinden toe in de loop van 1566, maar zwoer zijn geloof cd kort na zijn aanhouding in Februari 1568. Zijn rekest om genade werd onverbiddelijk verworpen.

RB., C.C., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 15v°-16.

A. (stad) B., Varia, a° 1567-1569; los stuk (28 Juli 1568).

A. (stad) B., Hallegeboden, a° 1564.1574, f° 181.

A. C. De Schrevel, o.c., blz. 329-338.

60. Cornille MARINS, Doopsgezinde, verbrand.

RS., CC., nr. 13.785, a° 1566-1568, f° 12-12v°.

56

5 NOVEMBER 1568

61. Adriaen van MALDEGEM (Maeldergem), Calvinistisch predikant verbrand.

Deze martelaar was wóór zijn bekering tot het Calvinisme pastoor te Ursel.

Hij vertoefde nadien geruime tijd met Peter de Hase in Engeland. Bij zijn terugkeer in het graafschap viel Adriaen van Maldegem weldra in de handen van het gerecht: aangehouden einde September 1568, werd hij op 5 November van hetzelfde jaar geëxecuteerd.

Van Haemstede, o.c., blz. 390 b.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 144-146; dl. II, blz. 255-255. Janssen, Kerkhervorming in Vlaanderen, dl. I, blz. 427.

8 JUNI 1569

62. Herman VLECKWICH, geboren te Kervendonck (Land van Kleef), 35 jaar oud, sedert 1565 te Brugge als kleermaker gevestigd, Doopsgezinde, verbrand.

Reeds in 1561 had hij betrekkingen aangeknoopt met de Brugse Doopsgezinden en was in de loop van ditzelfde jaar om die reden in de handen van de magistraat terechtgekomen. Daar waar echter zijn voorlichters Adriaen Broei, Andries Viblarre, Lucas Huyndricx, Gillis Outerma e. a. m. (nr. 32 t/m 43) hun geloof gestand bleven, zwoer

Herman Vleckwich Menno's leer af.

Nauwelijks had hij, na vijf weken gevangenis, de vrijheid heroverd of hij voelde berouw over zijn laffe houding en werd weldra een overtuigd Mennist: in 1562 ontving hij zelfs de bejaarddoop te Gent uit de handen van Hans Busschaert. Tot 1565 verbleef hij slechts bij tussenpozen te Brugge (het werd voor hem de gelegenheid om in deze stad kennis te maken met Jacop de Rore): meestal bevond hij zich in Duitsland en meer speciaal in het Kleefse, alwaar hij eveneens een trouw bezoeker was van de Mennonietische bijeenkomsten.

57

Slechts in 1565 vestigde hij zich als kleermaker in de West-Vlaamse hoofdstad om er steeds in Doopsgezinde middens te evolueren.

Naar alle waarschijnlijkheid zag Herman Vleckwich zich genoodzaakt de stad in allerijl te verlaten, wanneer, in 1568, de Brugse magistraat eens te meer drastisch was opgetreden tegenover de volgelingen der Reformatorische confessies (nr. 47 t/m 60).

Deze plotse vlucht verplichtte Vleckwich het jaar daarop naar Brugge terug te keren „omme zyn dinghen effen te stellen". Op deze laatste reis ontmoette hij Jacop de Rore te Nijmegen. Met hun beiden trokken ze naar Vlaanderen om op een zeer ongelukkige manier in de handen van het gerecht te geraken.

Herman Vleckwich had zijn vrouw en vijf kinderen (het oudste was 12 jaar oud) te Keulen achtergelaten, zodat hij ten minste van deze zijde niets te vrezen had.

Herhaalde malen ter foltering geleid, bleef hij niettemin het Mennisme getrouw en verried geen enkel geloofsgenoot.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 7v°43, 9v°, 14v°-16v°, 18v°-19v°, 21, 22v°.

Van Braght o.c., dl. U, blz. 429, 437-452 2 Disputatie, tussen Herman Vleckwich, gevangen van de Heeren des Lands van de Vrye binnen Brugge en tussen Broer Cornelis.

Janssen, Kerkhervorming te Brugge, dl. I, blz. 147, 152, 159, 155; dl. 11, blz. 165.

8 JUNI 1569

63. **Jacob de RORE**, alias „de kersgietere" of „de Keersmaecker" („omme dat zijn vaders een kersgietere was"), geboren te Kortrijk, 37 jaar oud, wever, merkwaardige verspreider van het Mennisme, verbrand.

In 1551 keerde Jacob de Rore definitief de Katholieke Kerk de rug toe om zich voortaan in te laten met de Doopsgezinden. Weldra werd hij voldoende voorbereid geacht om toe te treden tot de broederschap en ontving dientengevolge in 1554 met vier anderen de bejaarddoop van Gillis van Aken in het Bosch van Marken (bij Kortrijk).

Van nu af propageerde hij onverschrokken de nieuw aangenomen confessie en werkte zich tevens op tot de vertrouwensmens van de Kortrijkse broederschap. In 1557 woonde hij de doopceremonie bij door Leenaart Bouwens in vermelde Zuid-Vlaamse stad gehouden. In deze jaren onderhield hij tevens drukke betrekkingen met Daneel Vaarcampt, dien hij aan de Brugse onderzoekrechters voorstelde als hem verre overtreffende in begaafdheid bij de prediking.

In 1559 trad Jacob de Rore te Armentières in het huwelijk te dier gelegenheid werd het woord gevoerd door Adriaen Termentiers. De veel jongere echtgenote schonk de Keersgietere zes kinderen (drie jongens en twee meisjes waren in 1559 nog in leven, waarvan het oudste acht jaar bereikt had).

Na 1560 nam Jacob steeds meer actief deel aan Mennonietische leerverspreiding,

tevens bestendig voeling houdend met vooraanstaande Doopsgezinde leiders als Joachim de Suickerbacker, Joos „uut Hollandt", Lucas de Hollandere, Dierick de Kethelare, Pauwels de Backere van Tielt en Hans de Wever (volgens de Rore's bewering was Hans de Wever te Dadizele geboren).

Jacob de Rore predikte te Kortrijk: Menen, Wervik, Roeselare, Ieper, Tielt, Gent en omliggende, Armentières en Brugge: zelf verklaarde hij vóór de Brugse magistraat onmogelijk te kunnen zeggen hoeveel huwelijken door hem werden ingezegend.

Uit de Rore's verhoor kan men opmaken dat hij zich tot 1566 het meest heeft opgehouden in Zuid-Vlaanderen, om nadien tot 1568 zijn residentie te nemen in de West-Vlaamse hoofdstad.

Waarschijnlijk verliet hij tijdelijk Vlaanderen na de drastische beteugelingsmaatregelen die overal en wel in het bijzonder te Brugge tegen de Hervormden getroffen werden. Jacob hield zich nadien slechts korte tijd op in het Kleefse, daar hij zich in April 1569 reeds in Gelderland bevond, alwaar bij te Nijmegen Herman Vleckwich ontmoette, die eveneens het plan had opgevat om naar Vlaanderen terug te keren. Deze laatste reis verliep noodlottig, daar ze allebei gevangen genomen werden en reeds op 22 April 1569 vóór de Brugse onderzoeksrechters verschenen (het laatste verhoor geschiedde op 8 juni 1569).

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1569-1573, f° 71,°-8, 9v°, 14 v°-16v°, 18v°-19v°, 21, 22v°.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 424, 425, 437. (Disputatie, tussen Jacob Keersgieter en Mr Broer Cornelis, Prediker-Monnik van de Grauw-Broers: in 't bijwesen van Mr Jan van Damme, Griffier, en Mr Michiel Houwaert, Klerk van den Bloede, op de 9 Mey, Anno 1569), 452-474 (in deze blz. vindt de lezer de Rore's brieven, geschreven aan zijn vrouw en kinderen, alsook aan de leiders van het Vlaamse Mennisme, terug) (23). H. Q. Janssen, o.c., dl. I, blz. 277.

Blauptot ten Cate, Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland, dl. 1, blz. 128, 129.

Wackernagel, o.c., blz. 200-202.

Jacop de Rare, Lieflijke brieven (1584; — De complete titel luidt aldus „In dit tegenwoordighe Boecxken zijn veel schone ende lieflicke brieven van een genaemt Jacob de Keersmaker, die hy uut zynder ge vanckenisse gewaden heeft, de welcke tot Brugge levendich is verbrant int jaar 1569 de 10 Junii. Noch is hier achter by gheset een disputatie tussen Jacob K. ende B. Cornelis. Baruch 3/42.

“Hoe salich zijn wy, o Israel, want Godt heeft ons zijnen wille geopenbaert.”

(23) De Rore's brieven kenden een snelle verspreiding. Michielsen Geeryts te Breda op 22 Augustus 1571 verhoord, verklaarde de magistraat dat hij naast Nic. Biestkens' Nieuw Testament en *het Offer des Heeren* ook in het bezit was van een afzonderlijke druk der „brieven van Jacob de keersmackere geexecuteert tot brugge in de jaere LXIX de Xen July" (Baad van Beroerte, Breda, f° 241).

Michielsen Geeryts verklaarde verder dit werkje te Zierikzee gekocht te hebben van een jongen man die het in zijn huis was komen aanbieden (Ibidem f° 242-242v°).

60

18 MEI 1570

64. Kaerle de RAEDT (Raat), filius Joos, geboren te Wingene in Vlaanderen. Schaapherder, Doopsgezinde, verbrand te Tillegem (bij Brugge).

Karel de Raedt behoorde reeds in 1564 tot de broederschap en volgde sedertdien de vergaderingen op verscheidene plaatsen o.a. te Brugge en in het Tillegemmerbos.

Zijn vrouw — Grietgen — stierf enkele dagen nadien wegens geloofsredenen de marteldood (cfr. nr. 67).

A. (staat) B., Vry, Parochies en Heerlijkheden. Tillegem (nr. 30): dossier onder de data 4 en 18 Mei 1570 terug te vinden met het opschrift: „Memorie nopende zeker herdopers”.

Van Braght, o.c., dl. 11, blz. 369-370: stelt Kaerle de Raadt verkeerdeijk voor als terechtgesteld zijnde in 1568.

65. Willem VERRON (de snijder, Snijders), geboren te Diksmuide, Brugse poorter, beeldsnijder. Doopsgezinde, verbrand te Tillegem (bij Brugge).

Op Hemelvaartsdag (4 Mei 1570) werd hij in het Tillegemmerbos overvallen en aangehouden te samen met zijn zoon Pierchon, Kaerle de Raedt (nr. 64), Hans Schaeck (nr. 66), Hendrick Joorissen de Graedt en Jacquemynkin, de dochter van de Brugse goudsmid Gheeraerd de Backere (24). Degene die er de prediking hield kon gelukkig nog tijdig aan de greep der gerechtsdienaars ontsnappen.

Willem behoorde reeds een zestal jaren tot de Doopsgezinde kringen van Brugge en was een regelmatig bezoeker der vergadering zoowel in de stad als daarbuiten.

Herhaalde malen gefolterd, weigerde hij halsstarrig — hierin het voorbeeld volgend van Kaaide de Raadt en Hans Schaeck — namen van Doopsgezinde leiders bekend te maken.

A. (staat) B., Vry, Parochies en Heerlijkheden. Tillegem (nr. 30): in het dossier, dat vermeld staat in de bibliografische nota op Kaerle de Raedt (nr. 64).

66. Hans SCHAECK (in 't Schaek), alias „Hanskin Koordedrayer”, filius Jan, geboren te Kortrijk. Doopsgezinde, verbrand te Tillegem (bij Brugge).

Hij was reeds geruime tijd Doopsgezind en droeg het zijne bij tot de verspreiding van het Menngisme in het Brugse. Aangehouden op 4 Mei 1570, week hij van zijn leer niet af en verried niemand van zijn geloofsgenoten.

A. (staat) B., Vry, Parochies en Heerlijkheden. Tillegem nr. 30): in het dossier, dat vermeld staat in de bibliografische nota op Kamde de Raadt (nr. 64).

(24) Pierchon Verron, Hendrik Joorissen de Graedt en Jacquemynkin de Backere zwoeren hun geloof af en ontkwamen aan de doodstraf.

61

CIRCA 20 MEI 1570

87. GRIETGEN, echtgenote van Karel de Raet (nr. 64), Doopsgezinde, verbrand.

Ook zij had deelgenomen aan de bijeenkomst in het Tillegemmerbos, maar slaagde er in aan de greep der gerechtsdienaars te ontsnappen.

In de nacht van dezelfde 4 Mei werd zij met twee harer kinderen gevat door de burgemeester Maarten Lem op het ogenblik dat zij zich naar een vergadering begaf in de stad. Alhoewel zij de bejaarddoop nog niet ontvangen had, bleek zij een overtuigde Menniste te zijn; niettegenstaande verscheidene pogingen om haar geloof te doen afzweren, bleef zij dit getrouw en volgde haar man in de marteldood.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 369-370 situeert haar terechtstelling ten onrechte in 1568.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 149-151; vervalt in dezelfde fout.

68. CHRISTIJNTGEN, echtgenote van Willem Verron (nr. 65). Doopsgezinde, verbrand.

Eveneens ontsnapt aan de overval in het Tillegemmerbos, werd zij dezelfde nacht van

4 Mei 1570 door Maerten Lem te Brugge aangehouden; met Grietgen (nr. 67) stierf zij op de brandstapel.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 369-370, vermeldt de executie ten onrechte in 1568.

Janssen, o.c., dl. I, blz. 130, 148-151, begaat dezelfde fout.

7 AUGUSTUS 1573 (24)

69. Mattheus KUESE (Keuze), geboren te Roeselare, 31 jaar oud, kleermaker, Doopsgezinde, verbrand.

In 1567 moest Mattheus Kuese Gent verlaten omdat hij zijn kind niet had laten dopen: hij trok met zijn vrouw naar

(24) De Ieperse kroniekschrijver Augustijn van Hermelghem beweert dat er einde October tot begin November 1572 te Brugge 140 kettters werden geëxecuteerd; volgens zijn verdere verklaringen waren het evenwel anti-regeringsgezinde soldaten, die Oudenaarde ontvluchtten en na hun aanhouding, te Oostende naar Brugge werden overgebracht, alwaar men snel in hun terechtstelling voorzag (Aug. van Hermelghem, Nederlandse Historie, dl. I, blz. 8).

62

Noord-Nederland, alwaar hij voor het laatst te Dordrecht verbleef (hij liet trouwens in deze stad zijn echtgenote achter). Hij had het plan opgevat om naar Gent terug te keren, in de hoop daar werk te vinden. Mattheus Kuese geraakte evenwel niet zoover, vermits hij veer zijn vertrek te Brugge werd gevat.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1568-1573, f°228; a° 1573-1583, f° 9-v° -10.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 676.

H. Q. Janssen o.c., dl. I, blz. 155.

7 AUGUSTUS 1573

70. Adriaen wanden (winder) ZWALME, alias -kort Adriaentgen van Gend", geboren te Gent. 21 iaat oud; hoedenmaker, Doopsgezinde, verbrand.

Hij werd circa 1572 te Gent door Pauwels van Meenen herdoopt.

Niet lang daarna aangehouden, bezweek hij na een jaar gevangenschap voor de listige verhooien der onderzoeksrechters en zwoer zijn geloof af. Aldus vrijgekomen, week hij uit naar Dordrecht, waar hij slechts vier maanden bleef. Bij zijn terugkeer in Vlaanderen ontweek hij angstvallig Gent, om niet onmiddellijk in de handen van het gerecht terecht te komen, gezien hij ondertussen tot de Doopsgezinden was teruggekeerd.

Hij zocht onderkomen te Brugge, maar ook deze stad bleek weldra allesbehalve gastvrij, daar hij kort na zijn vestiging alhier gevangen genomen werd.

A. (staat) B., Crim-Bouck, a° 1573-1583, f° 9v°-10.

Van Braght, o.c., dl. II, blz. 676: deze vermeldt de executie van Adriaen Hoede-Maker ten onrechte in 1574.

H. Q. Janssen, o.c., dl. I, blz. 155; deze auteur die Van Braght als enige bron kende, verviel vanzelfsprekend in dezelfde foutieve datering.

63

Lijst der gebruikte afkortingen

A (stad) B.: Stadsarchief Brugge.

A (staat) B.: Staatsarchief Brugge.

A (stad) G.: Stadsarchief Gent.

A.K. : Stadsarchief Kortrijk.

C.C. : Chambre des Comptes.

R.B. : Rijksarchief Brussel.

V.B. : Verluydt-boek.